

Державна архівна служба України
Український науково-дослідний інститут архівної справи та
документознавства
Галузевий центр науково-технічної інформації з архівної справи
та документознавства

Бюлетень № 15

**Джерелознавчий та історіографічний огляд видань,
присвячених історії розвитку українського конституціоналізму
(до 15-ліття прийняття Конституції України)**

І півріччя 2011 р.

Київ – 2011

УДК 342.4(477+4/9)

ББК 67.99(2 Ук)+67.3

Джерелознавчий та історіографічний огляд видань, присвячених історії розвитку українського конституціоналізму (до 15-ліття прийняття Конституції України) / Держкомархів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства, Галуз. центр наук.-тех. інформації з архів. справи та документознавства ; уклад.: А. А. Майстренко, Р. В. Романовський, С. С. Артамонова, Л.П. Одинока. – К., 2011. – 68 с. – (Бюлетень Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства ; № 15, I півріччя 2011 р.).

Бюлетень № 15 (2011 р.) «Джерелознавчий та історіографічний огляд видань, присвячених історії розвитку українського конституціоналізму (до 15-ліття прийняття Конституції України)» включає видання, які розкривають сутність понять конституції, конституціоналізму, відповідає етапам становлення та розвитку конституціоналізму, прийняття Конституцій на території України, а також зарубіжних країн.

Бібліографію адресовано історикам, краєзнавцям, викладачам, аспірантам та студентам вищих навчальних закладів, працівникам архівних установ і бібліотек.

Укладачі: А. А. Майстренко, Р. В. Романовський, С. С. Артамонова, Л. П. Одинока

© Державна архівна служба України, 2011

© Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства

© Майстренко А.А., Романовський Р.В.,
Артамонова С.С., Л.П. Одинока

ЗМІСТ

	Від упорядників	4
I.	Історіографія створення Конституції України	6
2.	Загальний огляд розвитку українського конституціоналізму	13
3.	Конституція України та конституціоналізму в архівних документах та друкованих виданнях	17
3.1	Загальні питання	17
3.2	Історія української Конституції	35
3.3.	Видання Конституції України та коментарі до неї	55
4.	Конституції та конституціоналізм інших держав	63

Від упорядників

Процес розроблення Конституції України знаходиться в постійному розвитку і залежить від сучасних вимог суспільства.

У рамках Програми заходів святкування архівними установами 15-річчя Конституції України, Галузевим центром науково-технічної інформації Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства підготовлено джерелознавчий та історіографічний огляд, присвячений до цієї знаменної дати.

Видання, представлені у огляді, розподілено на декілька розділів, які розкривають сутність понять конституції, конституціоналізму, відповідає етапам становлення та розвитку конституціоналізму, прийняття Конституцій на території України, а також зарубіжних країн.

Джерела виявлення видань – фонди та довідково-бібліографічний апарат, електронні ресурси Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної історичної бібліотеки України, Національної парламентської бібліотеки України та електронні ресурси державних архівних установ України.

Принцип укладання огляду визначено хронологічними рамками створення Конституції, починаючи з виникнення української козацької держави в XVII ст. й до сьогодення.

Структура огляду:

Від упорядників

1. Історіографія створення Конституції України
2. Загальний огляд розвитку українського конституціоналізму
3. Конституція України та конституціоналізму в архівних документах та друкованих виданнях
  - 3.1 Загальні питання
  - 3.2 Історія української Конституції
  - 3.3 Видання Конституції України та коментарі до неї.
4. Конституції та конституціоналізм інших держав

Видовий склад, представлений в огляді характеризується такими групами видань та архівних документів:

- архівні документи
- публікації документів
- монографії
- підручники, навчальні посібники
- науково-довідкові видання (довідники, путівники, енциклопедії)
- статті у періодичних та продовжуваних виданнях, збірниках наукових праць
- збірки методичних, інформаційних матеріалів
- матеріали наукових, науково-практичних конференцій, збірники наукових праць

- дисертаційні дослідження

У середині розділів матеріал структуровано за алфавітом авторів та назв видань. Видання частково анотовані.

Бібліографічний опис у Бюлетені здійснено відповідно до правил бібліографічного опису документів, встановлених ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «СІБВС.¹ Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», а скорочення слів – згідно з ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі: Загальні вимоги та правила» та ГОСТ 7.12-93 «Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила».

---

¹ СІБВС – система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи.

1. Історіографія створення Конституції України

Конституціоналізм як політико-юридична традиція та нормативна практика має достатньо насичену історію. Конституціоналізм – це теорія і практика конституційного будівництва. Він становить собою особливу систему конституційно-правових відносин, які опосередковують у загальному вигляді повновладдя народу, його суверенітет. Конституціоналізм, таким чином, поняття значно ширше, ніж сама конституція.

Як специфічна форма відображення об'єктивної реальності конституціоналізм справляє значний вплив на конституційну свідомість, а відтак є реальним засобом захисту і оновлення суспільних і, перш за все, конституційних відносин.

Конституціоналізм уособлює передові фінансові, політичні, економічні та інші ідеї, які виступають могутнім фактором суспільного прогресу.

Конституціоналізм є барометром прогресу і розвитку всього суспільства. Криза суспільства – це, перш за все, криза його конституціоналізму, головним виявом якої є істотні розходження між фактичною та юридичною конституцією, між конституційною правосвідомістю і офіційною політико-правовою доктриною.

Конституціоналізм як складне системне утворення з властивими йому структурними і функціональними характеристиками не можна ототожнювати з конституційним законодавством чи процесом його реалізації. Елементами конституціоналізму є: фактична і юридична конституція, конституційна теорія, конституційні відносини, конституційна правосвідомість, конституційна законність і правопорядок.

Конституціоналізм – це і соціальне явище, яке уособлює такі складові частини як конституційні ідеї і принципи, втілені в Основному Законі країни, а також конституційний устрій з його економічною, політичною та соціально-класовою основами.

Конституція (від лат. *constitutio* – установа) – Основний Закон держави, який регулює у відповідності з волею та інтересами пануючого класу (класів, народу) суспільні відносини, що складаються в процесі здійснення основоположних засад організації суспільства й держави. Конституція – політико-правовий документ, в якому знаходять свій концентрований, офіційний вираз і закріплення головні, базові устої суспільного і державного устрою: належність державної влади, характер власності, права і свободи громадян, національно-державний і адміністративно-територіальний устрій, а також система і принципи діяльності механізму здійснення повновладдя народу України. Конституція – особливий інститут правової системи держави, якому належить правове верховенство по відношенню до всіх її актів. Це не просто закон, а особливий закон країни: закон законів, як називав її К.Маркс. Вона оформляє національну систему права, стягує воедино діюче законодавство, визначає основи законності і правопорядку в країні. Конституція – категорія

історична і її поява зв'язана з епохою буржуазних революцій, хоч термін “конституція” знало і рабовласницьке, і феодальне суспільство. Поява конституційних процесів та їхнє осмислення пов'язується з трансформаціями в світовій політико-економічній системі XVII століття. Першими конституціями є Конституція США 1787 року, Конституція Польщі і Франції 1791 р. Так вважалось донедавна. Нині стверджується думка, що першою Конституцією була Конституція Пилипа Орлика (1710 р.).

Україна не залишається поза цих пошуків, вони набули чітких форм з розвитком різних форм державності. Однією з таких формалізацій стала державність Запорозької Січі. Конституція прав і вольностей запорозького війська Пилипа Орлика 1710 р. містила основні засади конституціоналізму: розмежування влад, визначення повноважень вищих державних органів. Подальший розвиток політико-правової та конституційної думки на Україні тісно переплітається з історією нашої держави, тому розглядається дослідниками у взаємозв'язку.

На думку як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, це була перша європейська конституція у сучасному її розумінні.

Конституційний процес часів Національної революції

Друга половина XIX та початок XX століття представлена конституційними проектами та науково – публіцистичних працями. У 1846–1847 рр., Григорій Андрузький, член Кирило–Мефодіївського братства, студент юридичного факультету Київського університету представив «Начерки Конституції Республіки», де передбачалося що Україна – суверенне державне утворення у конфедерації слов'янських народів. У 1884 р. український вчений та політичний діяч М. Драгоманов представив фундаментальну роботу «Вольный Союз – Вільна Спілка», де пропонував реорганізувати царську Росію у федеративну республіку, в якій громадянам були б забезпечені особисті і політичні права. У травні 1905 р. М. Грушевським опубліковано статтю «Конституційне питання і українство в Росії», де розвинуті основи, закладені М. Драгомановим, децентралізації Російської імперії та конституційного-правового будівництва в Україні. У вересні 1905 р. Микола Міхновський публікує в першому номері часопису Української народної партії «Самостійна Україна» проект Конституції України «Основний закон Самостійної України – спілки народу українського». Проект передбачав повну незалежність України.

Реальний конституційний процес в Україні почався у 1917 р. із поваленням самодержавства у Росії.

17 березня 1917 р. представниками українських партій, суспільних, культурних організацій створюється Центральна Рада — всеукраїнська громадська організація й координаційний центр. Її головою вибирається Михайло Грушевський. Центральна Рада організовує скликання Всеукраїнського Національного Конгресу, який проходить 17–

21 квітня 1917 р. в Києві за участю 900 делегатів від політичних, культурних і професійних організацій. Конгрес ухвалює рішення поставити перед майбутнім російським урядом питання про федеративний устрій Росії та надання Україні права автономії, обирає Центральну Раду у складі 150 чоловік. Керівництво Центральної Ради очолює Михайло Грушевський — голова, Володимир Винниченко й Сергій Єфремов – заступники.

З березня 1917 р. перестають діяти всі заборони щодо української мови й культури. Починає видаватися масова українська преса. Організуються курси для вчителів. 31 березня 1917 р. відкривається перша українська гімназія.

У травні Центральна Рада направляє в Петроград своїх представників з вимогою надати Україні статус автономії, а також право ведення міжнародних переговорів. Тимчасовий уряд відхиляє всі вимоги України.

23 червня на Другому Військовому З'їзді Центральна Рада ухвалює I-й «Універсал Української Центральної Ради до українського народу, в Україні й по-за Україною сущого», який декларує «статут автономії України», здійснюваної за принципом: «Українські справи вирішують Українські Збори (Сейм), загальноросійські – Центральне Російське Правительство».

27 червня створюється Генеральний Секретаріат Центральної Ради – виконавчий орган (уряд) у складі восьми генеральних секретарів і генерального секретаря, яким стає Володимир Винниченко (УСДРП – Українська Соціал – Демократична Робоча Партія), з розмежуванням повноважень кожного секретарства (міністерства) щодо управління відповідними галузями народного господарства. Центральна Рада стає законодавчим органом, а Генеральний Секретаріат – органом центральної виконавчої влади.

3 липня Центральною Радою ухвалюється II – й «Універсал Української Центральної Ради», про порозуміння між Центральною Радою і Тимчасовим урядом де зазначалося, що «прямуючи до автономного ладу в Україні, Центральна Рада в згоді з національними меншостями України підготує проект законів про автономний устрій України для внесення на затвердження Учредительного зібрання» на основі якого представники Генерального Секретаріату здійснюють спробу знайти компроміс із Тимчасовим урядом Росії. Але Росія знову відхиляє всі вимоги України.

20 листопада Центральна Рада ухвалює III – й «Універсал Української Центральної Ради», яким проголошується утворення Української Народної Республіки – УНР та побудову стосунків із Росією на федеративних засадах. До УНР ввійшли Київщина, Чернігівщина, Волинь, Поділля, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина й Таврія.

9 січня 1918 р. Центральна Рада ухвалює IV-й «Універсал Української Центральної Ради», який проголошує Українську Народну Республіку – самостійною, ні від нікого

незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. Генеральний Секретаріат перетворюється у Раду Народних Міністрів. Його головою стає Всеволод Голубович.

29 квітня відбувається сесія Центральної Ради, на якій приймається конституція УНР.

У той же день, за підтримкою Німеччини владу у Україні захоплює генерал Павло Скоропадський. Проголошується гетьманська держава та приймається «Грамота до всього українського народу» і установчий правовий акт «Закони про тимчасовий державний устрій України» які скасовують усі акти, прийняті Центральною Радою, у тому числі й Конституцію, врегульовують питання «про гетьманську владу», «про Раду Міністрів і про міністрів», «про фінансову Раду», «про Генеральний Суд», «про віру», визначаються «права і обов'язки українських козаків і громадян», визнається право приватної власності, проголошується свобода торгу і широкий простір для приватного підприємництва та ініціативи.

Відповідно до прийнятих актів уся повнота державної влади зосереджується в руках гетьмана. Він управляє державою, затверджує закони, призначає голову і членів Ради Міністрів, являвся «Верховним Воєводою Української Армії і Флоту», має право помилування засуджених. Затверджується також закон «Тимчасовий закон про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами ясновельможного пана Гетьмана всієї України» прийнятий Радою Міністрів. По якому управління державою, при даних обставинах, здійснюється трьома її верховними правителями, одного з яких заздалегідь визначає гетьман, Другого обирає Державний Сенат, а третього – Рада Міністрів.

Конституційний процес у ЗУНР

Західноукраїнські землі Східна Галичина, Північна Буковина й Закарпаття, на початку ХХ ст. знаходяться у складі Австро–Угорської монархії. Цісарський уряд маніфестом від 16 жовтня 1918 р., декларує перебудову монархії на федеративних засадах, що спричиняє активізацію національних рухів. 18 жовтня у Львові утворюється Українська Національна Рада та затверджується Статут Української Національної Ради.

19 жовтня Українська Національна Рада ухвалює Прокламацію Української Національної Ради спираючись на передбачене 14 пунктами Вільсона право націй на самовизначення в якій проголошує Українську Державу на етнічних українських землях Галичини, Буковини й Закарпаття.

13 листопада 1918 р. Українською Національною Радою приймається «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро–Угорської монархії» та проголошується про утворення – Західно Української Народної Республіки.

Територія Західно Української Народної Республіки охоплює землі, населені переважно українцями та означенні на етнографічній карті австрійської монархії, складеній 1855 р. у Відні бароном К. Чернігом: коронні краї та округи Східної Галичини до ріки Сян з Лемківщиною на Низьких Бескидах, що на заході від неї, територія Північно – Західної Буковини зі Стороженцем, Чернівцями і Серетом, з округами Спиш, Шариш, Замплин, Уг, Берег, Угоча й Мармарош. Усього територія ЗУНР становить 70 тис. км² з населенням 6 млн чоловік.

Керівництво ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем приймає закони про організацію війська, про тимчасову адміністрацію, про тимчасову організацію судочинства, про державну мову, про громадянство, про земельну реформу, про освіту. Уряд ЗУНР, Тимчасовий державний секретаріат на чолі з К. Левицьким, формує систему управління центральних та місцевих органів. Створюється Українська Галицька армія, яка навесні 1919 р. налічує понад 100 тис. військових. Гербом ЗУНР стає золотий лев на синьому тлі, обернений у правий бік, а прапором — жовто-блакитне полотнище. ЗУНР відкриває посольства в Австрії, Угорщині й Німеччині, а дипломатичні представництва у Чехо–Словаччині, США, Канаді, Італії та Бразилії.

1 грудня 1918 р. делегація ЗУНР підписує у Фастові з Директорією УНР «Передвступний договір», договір про злуку двох українських республік, яка була урочисто проголошена 22 січня 1919 р. на Софійському майдані у Києві. Відповідно до закону «Про форму влади в Україні», прийнятого Трудовим Конгресом України, ЗУНР перейменовувалася в Західну область Української Народної республіки (ЗОУНР).

Рішення про спілку з УНР було скасоване після укладенням С. Петлюрою Варшавської Угоди з Ю. Пілсудським, яка передбачала визнання прав Польщі на Галичину.

Після окупації Буковини Румунією, Закарпаття Угорщиною а Галичини Польщею, уряд ЗУНР на чолі з Є. Петрушевич перебрався до Відня.

Упродовж 1920–1923 рр., перебуваючи у вигнанні, уряд ЗУНР неодноразово намагався домогтися від західних держав відновлення ЗУНР, але його спроби успіху на мали. 15 березня 1923 р. уряд і Є. Петрушевич, склали свої повноваження.

Конституційний процес в (УСРР) УРСР

Створення в Харкові більшовиками українського радянського уряду та падіння Директорії 1919 р. засвідчило початок в Україні нового етапу розвитку конституційного процесу.

На початку січня 1919 р. виходить Маніфесті Тимчасового робітничо–селянського уряду України.

В березні 1919 р. на основі Маніфесту ВУЦВК приймає Конституцію України, яка повторює Конституцію Російської Федерації 1918 р. Закладений основний принцип якої

диктатура пролетаріату та заява «про свою повну солідарність з існуючими радянськими республіками і про своє рішення вступити з ними у найтісніше політичне об'єднання для спільної боротьби за торжество світової комуністичної революції».

З створенням у 1922 р. Союзу радянських республік і прийняття у 1924 р. Конституції СРСР до Конституції УСРР 1919 р. вносяться зміни, пов'язані із розподілом компетенції.

Конституційний процес в Українській РСР

У зв'язку з прийняттям у грудні 1936 р. нової Конституції СРСР в 1937 р. приймається Конституція Української РСР. Яка повністю повторює основні положення Конституції СРСР, максимально зменшує повноваження республіканських органів та зводить до мінімуму кількості республіканських наркоманів.

Невід'ємною складовою історії українських конституцій є акти конституційного характеру Карпатської України –Тимчасова Конституція Карпатської України 1939 р. та документи Української Головної Визвольної Ради (УГВР) 1940-1950 рр. «Тимчасовий устрій УГВР 1944 р.

У зв'язку з прийняттям у 1977 р. нової Конституція СРСР в 1978 р. приймається нова Конституція УРСР. Нова Конституція не спричинила принципових змін у державному і суспільному житті республіки, але сприяла появи загальної тенденції до демократизації суспільного життя, зростання політичної активності народу.

Новітній конституційний процес в Україні

Новітній конституційний процес в Україні нерозривно пов'язаний з відновленням української державності. Він почався з настанням «горбачовської перебудови».

16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР приймає Декларацію про державний суверенітет України, в якій «проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» та визначає:

- Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.
- Українська РСР є самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя.
- Українська РСР має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР.
- Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території.
- Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах.

- Українська РСР самостійно встановлює порядок організації охорони природи на території Республіки та порядок використання природних ресурсів.
- Українська РСР є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку.
- Українська РСР має право на власні Збройні Сили.
- Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.
- Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.
- Декларація є основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод.
- Принципи Декларації про суверенітет України використовуються для укладання союзного договору.

Із 385 депутатів, присутніх на засіданні Верховної Ради, за Декларацію проголосували – 355, проти – чотири, не взяли участі у голосуванні – 26 (18 з них звернулися до секретаріату з проханням приєднати їхні голоси до голосів «за»).

Також у цей день приймається постанова Верховної Ради Української РСР «Про День проголошення незалежності України».

Незважаючи на прийняття Декларації про державний суверенітет та оголошення Дня незалежності, Україна продовжує залишатися у складі Союзу РСР, але з цього часу починає діяти більш незалежніше та на підкріплення суверенітету Верховною Радою Української РСР приймається ряд Постанов:

- 29 листопада «Про захист суверенних прав власності Української РСР».
- 25 грудня «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин».
- 8 лютого 1991 року «Про деякі заходи по захисту державного суверенітету Української РСР».

З початком путчу, Державним комітетом по надзвичайному стану в СРСР Президія Верховною Радою Української РСР 20 серпня 1991 р. приймає постанову «Про Заяву Президії Верховної Ради Української РСР», у якій не визнає Державний комітет по

надзвичайному стану в СРСР, а 22 серпня Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про скликання позачергової сесії Верховної Ради Української РСР».

Позачергова сесія Верховної Ради України 24 серпня розглянула надзвичайно важливі для долі народу питання: про політичну ситуацію в республіці й заходи, які необхідно вжити. Сесія приймає Постанови:

- про політичну обстановку в Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту;
- про департизацію державних органів, установ та організацій;
- про військові формування в Україні.

Верховна Рада України приймає історичний документ – Акт проголошення незалежності України, яким постановляє: «Проголосити 24 серпня 1991 р. Україну незалежною демократичною державою».

З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови Уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 р. провести республіканський референдум на підтвердження акта проголошення незалежності.

26 серпня Президія Верховної Ради Української РСР приймає Постанову «Про Звернення Президії Верховної Ради України до громадян України всіх національностей».

Важливим етапом становлення та розвитку принципу конституціоналізму став період Незалежності України (з 1991 р.), основними ознаками якого є становлення України як демократичної, соціальної, правової держави, а також зростання ролі конституційного права в оптимізації та прискоренні процесів державотворення і правотворення. Конституція України – основний закон держави Україна, ухвалена 28 червня 1996 р. на 5-й сесії Верховної Ради України 2-го скликання. Конституція складається з 15 розділів, у т.ч. 161 стаття зібрана у 14 розділів, а 15 розділ містить 14 перехідних положень.

2. Загальний огляд розвитку українського конституціоналізму

Конституційні традиції в козацьку добу. Конституція Пилипа Орлика

Основний комплекс джерел з історії конституційних традицій в козацьку добу зберігається у ЦДІАК України. Це, передусім, тексти угод Війська Запорізького та сусідніх держав, які визначали правовий статус козацької держави, її внутрішній устрій (оригінали та копії), а також інші документи, які передували укладанню угод – листування, текст королівської присяги про затвердження Гадяцької угоди тощо. У фондах ЦДІАК України зберігаються тексти договорів Війська Запорізького з Річчю Посполитою (Зборівський

договір 1649 р. (ф. 25), Гадяцька угода 1658 р. (ф. 221), з Російською державою («Переяславські статті» 1659 р. (ф. 128), «Глухівські статті» 1669 р. (ф. 228), «Коломацькі статті» 1687 р. (ф. 220), «Рішительні пункти» 1728 р. (ф. 51)). Важливі документи до історії Конституції Пилипа Орлика, зокрема, оригінальний текст пам'ятки, зберігаються у фондах зарубіжних архівів (ЦДІАК України зберігає копії цих документів): український текст конституції П. Орлика «Договоры и постановления прав и вольностей войсковых...» (Російський державний архів давніх актів); скорочений латинський текст Конституції «Contenta Pactorum inter Ducem et Exercitum Zaporoviensem conventorum, in Compendium brevi Stylo collecta» (Національний архів Швеції, м. Стокгольм, колекція «Cosacica»); листування П. Орлика (Національний архів Швеції, м. Стокгольм, колекція «Cosacica»); Щоденник («Діаріуш подорожний») П. Орлика (Архів Міністерства закордонних справ Франції) та ін.

Практично всі ключові документи щодо конституції П. Орлика та конституційних традицій козацької доби опубліковані. Українсько-російські угоди XVII–XVIII ст. було оприлюднено у першій половині XIX ст.: «Полное собрание законов Российской империи» (1830), «Собрание государственных грамот и договоров» (М., 1826), «Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. Ч. 1» (М., 1858), «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» (1863–1892) та ін. Текст конституції Пилипа Орлика публікувався неодноразово (понад 15 публікацій), перші публікації були здійснені у 1840–1850-х рр.: «Pacta et Constitutiones legum libertatumque... // Переписка и другие бумаги шведского короля Карла XII, польского Станислава Лещинского, татарского хана, турецкого султана, генерального писаря Филиппа Орлика и Киевского воеводы Иосифа Потоцкого на латинском и польском языках. – Изд-е О. Бодянского [Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском университете]. – М., 1847»; «Маркевич М. Истории Малороссии: в 5 т. – М., 1858. – Т. 4»; «Бантыш-Каменский Д. Н. Источники Малороссийской истории: в 2 ч. – Ч. 2. – М., 1859». Україномовний оригінал конституції, віднайдений у РДАДА опублікувала в часописі «Архіви України» (2010, № 3/4) О. Б. Вовк. Введено в науковий обіг також інші важливі джерела, що характеризують громадсько-політичну діяльність П. Орлика, зокрема, його подорожній щоденник («Orlyk Pylyp. The diariusz podrozny of Pylyp Orlyk» (1988–1989)).

Історіографія українського конституціоналізму козацької доби є досить ґрунтовною. Серед багатьох робіт, присвячених політико-правовим відносинам між Козацькою державою та Росією слід виокремити монографію А. Яковліва «Українсько-московські договори в XVII–XVIII віках» (Варшава, 1934), у якій представлено ґрунтовний аналіз українсько-російських угод.

Значним є історіографічний доробок, присвячений конституції П. Орлика. Питання створення конституції, аналіз положень документу знайшли відображення у працях,

присвячених особі гетьмана П. Орлика та українській політичній еміграції: Борщак І. «Великий мазепинець Григор Орлик генерал – поручник Людовика XV-го (1742–1759)» (1932); Субтельний О. «Мазепинці» (1994); Крупницький Б. «Гетьман Пилип Орлик (1672–1742). Огляд його політичної діяльності» (Варшава, 1938); Трофимук О. «Пилип Орлик: гетьман в еміграції, бароковий поет, автор першої Конституції» (Львів, 2008); Чухліб Т. «Пилип Орлик» (К., 2008); Мельник Л. Г. «Гетьманщина першої чверті XVIII століття: навч. посібник» (К., 1997); Смолій В., Степанков В. «Українська державна ідея XVII–XVIII ст.» (К., 1997) та ін. Діяльності Бендерської комісії 1709 р. присвячено праці М. Возняка, М. Грушевського, В. Кордта, Н. Молчановського. Конституції 1710 р. присвячено дослідження М. Василенка «Конституція Филиппа Орлика» (М., 1929); О. Лукашевича та К. Манжула ««Конституція» Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст.» (Х., 1996); І. О. Кресіна та О. В. Кресіної «Гетьман Пилип Орлик і його Конституція» (К., 1993); А. Смолки «Пилип Орлик. Конституція 1710 року» (К., 2007); О. Оглоблина «Бендерська конституція 1710 року» (Вісник ООЧСУ, 1960, Ч. 5) та ін. 2001 р. була захищена дисертація О. В. Кресіна на ступінь кандидата юридичних наук «Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття», в якій проаналізовано систему правових та політичних ідей української політичної еміграції першої половини XVIII ст. у контексті історії держави і права, української правової та політичної думки, узагальнено історіографічний доробок з цієї проблеми.

Можна зробити висновок, що в історіографії знайшли відображення проблеми створення конституції П. Орлика, проаналізовано положення документу, система правових та політичних ідей української політичної еміграції, оприлюднено основний комплекс джерел щодо діяльності П. Орлика та української політичної еміграції.

Український конституціоналізм у XX ст.

Джерельну базу дослідження конституційних процесів в УНР та ЗУНР 1917–1920 рр. складають переважно документи, що зберігаються у ЦДАВО України (ф. 1115 «Українська Центральна Рада»; ф. 3866 «Український історичний кабінет у м. Празі (Чехословаччина)»; ф. 1064 «Рада міністрів Української Держави Київ», ф. 3766 «Міністерство закордонних справ Української Держави Київ»; ф. 1429 «Канцелярія Директорії Української Народної Республіки Київ, Кам'янець-Подільський; територія Польщі, Чехословаччини» та ін.). Це універсали Центральної Ради, проекти Конституції УНР та Української Держави, Закон про тимчасовий державний устрій України та ін. Законотворчу та конституційну діяльність ЗУНР висвітлюють документи ЦДАЛ України (зокрема, ф. 462 «Український горожанський комітет, м. Львів», в якому зберігається Проект статуту «Основи державного устрою

Галицької Республіки»). Документи про державотворчі процеси в Карпатській Україні 1939 р. зберігаються у фондах ЦДАВО України та Держархіву Закарпатської області.

Архівні документи до історії створення конституцій УРСР та незалежної України зберігаються у фондах ЦДАВО України (ф. 1 «Верховна Рада Української РСР» та ін.), ЦДАГО України (ф. 1 «Центральний комітет компартії України») – проекти конституцій УРСР, проекти конституцій України, постанови Верховної Ради України, проекти Законів України, постанови Політбюро ЦК КП(б)У, листи, записки телеграми тощо.

Друковані джерела до історії українського конституціоналізму включають збірники текстів конституційно-державних актів України: «Історія української конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко» (1993, 1997); «Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність» (2001, 2006); «Конституційні акти України 1917–1920 : невідомі конституції України» (1992); «Конституційне законодавство України : (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення)» (2000); «Конституція незалежної України : у 3 кн.» (1995) та ін. Важливим джерелом є спогади учасників конституційного процесу, зокрема спогади В. Гетьмана «Як приймалась Конституція України : нотатки учасника розробки Основного Закону України» (1996)

Питання історії та сучасного стану українського конституціоналізму висвітлено у низці монографічних досліджень: Єзеров А. «Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні» (2008); Крусян А. Р. «Сучасний український конституціоналізм» (2010); Олійник А. Ю. «Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні» (2008); «Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика» (2007); Скрипнюк О. В. «Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації» (2005); Тодыка Ю. Н. «Конституция Украины: проблемы теории и практики» (2000); «Конституційний процес в Україні (2005–2008)» (2009); Мироненко О. М. «Історія Конституції України» (1997) та ін.; підручників та навчальних посібників: Кравченко В. В. «Конституційне право України: навч. посіб.» (К., 2006); Стецюк П. Б. «Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посіб. для студентів» (Львів, 2003); Томенко М. В. «Історія української Конституції : навч. посіб.» (К., 2009); Григоренко Є. І. «Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях: навч. посіб. / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій» (Х., 2010); Євграфов П. Б. «Конституція України: коментар змін (2004–2007). Теоретичні та практичні аспекти: наук.-практ. посіб.» (К., 2007); Малишко М. І. «Конституції зарубіжних країн та України: (основи конституціоналізму): навч.-метод. довідник» (К., 2000) та ін.

Впродовж 1990–2000-х рр. було захищено 6 дисертаційних досліджень присвячених Конституції України, конституційному процесу, конституційному праву: Волошин Ю. О. «Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: проблеми

теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02» (К., 2010); Колодій А. М. «Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 ; 12.00.02» (К., 1999); Томенко М. В. «Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України : автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01» (К., 2010); Оніщенко О.В. «Конституція України як основне джерело конституційного права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02» (К., 2005); Сліденко І. Д. «Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02» (Одеса, 2001); Степанюк О. І. «Норми конституційного права України: проблеми теорії: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 (Львів, 1993).

3. Конституція України та конституціоналізм в архівних документах та друкованих виданнях

3.1. Загальні питання

Публікації документів

Захист прав і свобод українського народу : зіб. матеріалів / Укр. наук. асоціація ; Міжнар. кадрова академія. – К. : УНА, 2003. – 24 с.

Захист прав національних меншин в Україні : зб. нормативно-правових актів / Державний комітет України у справах національностей та міграції ; Асоціація національно-культурних об'єднань України. – К. : Держкомнаціміграції, 2003. – 288 с.

Збірник законодавчих та міжнародних правових актів з питань забезпечення прав національних меншин України. Збірник підготували Управління у справах національностей Державного Комітету України у справах національностей та міграції (начальник Управління – Т. І. Пилипенко, магістр державного управління) та аналітичний центр Асоціації національно-культурних об'єднань України (керівник – Л. І. Лойко, канд.філософ, наук, доц.) до першого в історії незалежності України масштабного Форуму етносів – Асамблеї національних меншин.

Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей / Держ. комітет України у справах сім'ї та молоді ; Представництво Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні ; Академія адвокатури України ; Інформ.–метод. центр «Дебати» ; Жіночій Консорціум України ; В.І.Довженко (ред.), І. К. Туркевич (упоряд.). – К., 2002. – 318 с.

Земельне, екологічне, природоохоронне законодавство : збірник нормативних документів станом на 1 липня 2006 р. / Харківський національний ун-т внутрішніх справ, Міжвузівський економіко-правовий факультет НТУ «ХПІ» та ХНУВС ; уклад. О. О. Погрібний. – Х. : Видавництво Харківського нац. ун-ту внутрішніх справ, 2006. – 874 с. – Зміст : Конституція України. Закони України. Постанови Верховної Ради України. Укази

Президента України. Постанови Кабінету Міністрів України. Відомчі нормативні документи (накази, інструкції, положення, вказівки). Судова практика.

Карпачова Н. І. Перший Омбудсман України на захисті прав людини : зб. документів. 1998 – 2006 / Н. І. Карпачова ; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – К. : Азимут–Україна, 2007. – 713 с.

У виданні «Перший Омбудсман України на захисті прав людини» вміщено основні документи, інформаційно-аналітичні матеріали, в яких відображається діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за період від законодавчого запровадження цієї інституції в 1998 р. по 2006 р. Важливим є те, що в книзі також вміщено реагування владних структур України на документи першого Омбудсмана України.

Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : Доповідь Уповноваженого В.Р.У. з прав людини. / Н. І. Карпачова. – К. : ОМБУДСМАН України, 2002. – 412 с.

Право людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та відповідальність закладів охорони здоров'я і медичного персоналу за його порушення: зб. нормат.-правових актів України / Львів. нац. мед. ун-т ім. Д. Галицького, Львів. обл. орг-ція профспілки працівників охорони здоров'я України ; В. В. Рудень (упоряд.), Ю. В. Білий (упоряд.). – Л., 2004. – 152 с.

Хрестоматія з правознавства : зб. нормат. док. / уклад.: І. П. Козінцев, Л. М. Козаченко. – 2-е вид., доп. – К., 1998. – [С.66 – 117 : Конституція України].

Монографії

Авер'янов В. Б. Органи виконавчої влади в Україні / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького; [редкол.: Шемшученко Ю. С. (голов. ред.) та ін.]. – К. : ІнЮре, 1997. – 45, [2] с. – (Нова Конституція України. Бібліотечка).

Анисимова М. Ф. Право на свободу передвижения и свободный выбор местожительства в Украине: история, современное состояние и перспективы развития./ М. Ф. Анисимова. – Запорожье : Дикое Поле, 2005. – 207 с.

Анпілогов О. В. Захист прав та свобод громадянина прокурором в адміністративному судочинстві : монографія / О. В. Анпілогов ; Ін-т законодавства ВРУ. – К. : Ін Юре, 2008. – 168 с.

Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні / О. В. Батанов ; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / В. Ф. Погорілко (заг. ред.). – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 511 с.

У книзі висвітлено теоретичні основи конституційно-правового статусу територіальних громад в Україні. Аналізуються основні теорії походження місцевого самоврядування, висвітлюється процес становлення наукових уявлень про територіальну

громаду як у вітчизняній, так і в світовій політико-правовій думці. Розкриваються поняття та ознаки територіальних громад, проводиться класифікація цих соціальних спільностей, подано характеристику їх функцій і повноважень, основних об'єктів та форм діяльності. Висвітлюються концептуальні проблеми статутної нормотворчості територіальних громад в Україні. Розглядаються концептуальні проблеми відповідальності в механізмі функціонування територіальних громад. Сформульовані основні тенденції становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Бондар Ю. В. Свобода слова: українська мірка / Ю. В. Бондар ; Міжрегіональна академія управління персоналом ; Ю. В. Бондар. – К. : МАУП, 2004. – 144 с. : іл. – (Бібліотека журналу «Персонал»).

Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія / В. М. Тертишник ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д. : Ліра ЛТД, 2009. – 404 с.

Вимір людського розвитку : права і свободи людини в Україні: результати загальнонац. опитування громадської думки / Інститут політики. – К. : Сфера, 2000. – 116с. : рис.

Волинець Л. С. Права дитини в Україні : проблеми та перспективи / Л. С. Волинець ; Укр. ін-т соціальних досліджень ; Ін-т дитинства. – К. : Логос, 2000. – 75 с.

У монографії на основі аналізу наукової літератури, міжнародних і нормативних документів досліджуються процеси становлення норм Конвенції ООН про права дитини, узагальнюються дані про досягнуті успіхи, а також висвітлені труднощі, з якими стикається суспільство, втілюючи у життя положення цього документа. Наведені дані соціологічних опитувань дітей та батьків.

Грошевий Ю. М. Органи судової влади в Україні / Ю. М. Грошевий ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого ; [ред. М. С. Лопата]. – К. : Ін Юре, 1997. – 18, [1] с. – (Нова Конституція України. Бібліотечка ; [редкол. Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) та ін.]).

Дотримання економічних, соціальних та культурних прав в Україні / Є. Ю. Захаров (упоряд.). – Х. : Права людини, 2007. – 352 с.

У виданні висвітлений механізм міжнародного контролю ООН за здійсненням Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Друкується текст Пакту, інформація про функції і поточну працю Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав, П'ята періодична доповідь уряду України про заходи, спрямовані на виконання положень Пакту, питання, які поставили експерти Комітету щодо цієї доповіді, відповіді українського уряду, паралельний звіт українських правозахисних організацій про виконання Пакту, заключні зауваження Комітету, які представляють прийняте

Комітетом рішення про стан справ з виконання Пакту в Україні. Розгляд П'ятої періодичної доповіді на сесії Комітету відбувся в листопаді 2007 р.

Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / Спілка адвокатів України, Рада Європи, Міжнар. центр з юрид. захисту прав людини ; ред. : О. Л. Жуковська. – К. : ЗАТ «Віпол», 2004. – 960 с.

Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія / А. Єзеров. – Одеса : Юридична література, 2008. – 240 с.

Постійне зростання конфліктності конституційно–правових відносин, необхідність удосконалення конституційного законодавства у відповідності до світових стандартів конституціоналізму зумовлюють актуальність дослідження конституційних конфліктів в Україні. Саме тому комплексний аналіз існуючих у сучасній Україні конституційних конфліктів та конституційних конфліктів, що політичне та юридичне вичерпані, а також практичних результатів впливу, який здійснюється конституційним правом як фундаментальним нормативним інституційним регулятором, на детермінацію та динаміку конституційних конфліктів, на мінімізацію їх негативних наслідків, має не тільки актуальне, але й концептуальне значення для теорії та практики українського конституціоналізму. Вперше в рамках науки конституційного права України на основі системного підходу здійснено комплексне монографічне дослідження особливостей та закономірностей конституційного конфлікту як феномена і процесу політико–правової реальності сучасного державотворення в Україні та зумовлених цим актуальних теоретичних і практичних питань.

Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Київський ун-т права. – К. : ЮСТІНІАН, 2004. – 216 с.

Захист прав людини. Правові аспекти громадянства в Україні / О. Г. Колб, В. А. Ходирев, І. Я. Бондар, М. А. Бандура, О. В. Юрченко. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2000. – 105 с.

Кампо В. М. Місцеве самоврядування в Україні / В. М. Кампо ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с. – (Бібліотечка «Нова Конституція України»).

Карпачева Н. И. Состояние соблюдения и защиты прав и свобод человека в Украине: Первый ежегодный доклад Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека / Н. И. Карпачева ; Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека ; С. А. Бураковский (пер.). – 3-е изд. – Х. : Консум, 2002. – 494 с.

Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Ю. С. Шемшученко, Н. І. Карпачова,

Т. А. Костецька, Н. В. Воротіна, М. І. Суржинський.; Ю. С. Шемшученко (ред.). – К. : Юридична думка, 2008. – 251 с.

Розкрито сутність і зміст конституційно–правового статусу людини і громадянина в Україні. Проаналізовано основні конституційні права, свободи і обов'язки, висвітлено механізм їх забезпечення. Питання забезпечення прав і свобод людини і громадянина висвітлюються крізь призму міжнародних і європейських стандартів у галузі прав людини. Книга присвячена 60-й річниці Загальної декларації прав людини.

Кривенко Л. Т. Верховна Рада України / Л. Т. Кривенко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : [Б.в.], 1997. – 47 с. – (Бібліотечка «Нова Конституція України»).

Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм : монографія / А. Р. Крусян. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 558 с.

Кузьменко В. О. Чи буде судний час для судової гілки влади? / В. О. Кузьменко ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – К., 2005. – 146 с. – (Бібліотека журналу «Персонал»).

Куц Ю. О. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект / Ю. О. Куц ; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т. – Х. : Магістр, 2002. – 203 с. : іл., табл.

Малишко М. І. Основи Конституції незалежної України / М. І. Малишко ; Національний технічний ун-т України, факультет права. – К. : [Б.в.], 1996. – 24 с.

Малишко М. І. Права людини та їх захист / М. І. Малишко ; Укр. наукова асоціація ; Міжрегіональна Академія управління персоналом. – К., 2000. – 48 с.

Малишко М. І. Сучасна Конституція незалежної України / М. І. Малишко. – К. : [Б. в.], 1997. – 24 с.

Молдован В. В. Конституційне право : опорні конспекти / В. В. Молдован, В. Ф. Мелашенко. – К. : Юмана, 1996. – 272 с.

Мороз О. О. Про Землю, Конституцію, і не тільки... / О. О. Мороз ; упоряд. С. Широков. – К. : Редакція газети «Товариш», 2000. – 126 с. : іл.

Непочуті голоси – проблеми імміграції, прав і свобод людини в Україні : проект «Надати голос тим, хто не має права голосу:опитування етнічних (нетрадиційних) меншин в Україні з метою вивчення їх потреб». – К. : Сфера, 2008. – 99 с. : рис.

Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. / А. Ю. Олійник. – К. : Алтера ; КНТ ; Центр навч. Літ-ри, 2008. – 472 с.

Досліджуються теоретико-методологічні основи права особи на свободу, її генезис, зміст кожної окремо взятої конституційної свободи та загальний механізм їх забезпечення. Розглянуто нормативно–правове регулювання конституційних свобод людини і громадянина

в Україні та місце і роль діяльності конституційних органів у механізмі забезпечення названих свобод.

Погорілко В. Ф. Основи конституційного ладу України / В. Ф. Погорілко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького ; [ред. М. С. Лопата]. – К. : Ін Юре, 1997. – 37, [2] с. – (Нова Конституція України. Бібліотечка ; [редкол. Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) та ін.]).

Права громадян у сфері виконавчої влади : адміністративно – правове забезпечення реалізації та захисту /В. Б. Авер'янов, М. А. Бояринцева, І. А. Кресіна, Д. М. Лук'янець, О. Ф. Андрійко,Ю. П. Битяк ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; В. Б. Авер'янов (заг.ред.). – К. : Наукова думка, 2007. – 586 с.

Права людини в діяльності української міліції: звіт, підготовлений за результатами роботи Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України МВС України в 2008 році / Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ МВС України ; Ю. Л. Белоусов (заг. ред.), Ю. Л. Белоусов (авт.–упоряд.). – К. ; Х. : Права людини, 2009. – 296 с.

Права людини в Україні – 2006 : доп. правозахисних організацій / Укр. Гельсінська спілка з прав людини ; Харків. правозахисна група / Є. Захаров (ред.). – Х. : Права людини, 2007. – 508 с.

Права людини в Україні : стан, проблеми, перспективи / Ю. І. Сватко (гол.редкол.), Ю. Є. Зайцев (упоряд.). – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 175 с. – (Серія «Бібліотека Міжнародної кафедри ЮНЕСКО в НаУКМА»).

Права людини та підзвітність органів влади в Україні : (результати дослідження) / НАН України ; Інститут соціології. Центр соціальних експертиз ; Є. Герасименко, Т. Коноплицька, Ю. Привалов, Ю. Сапелкін, М. Шульга ; Ю. Саєнко (ред.). – К. : ПЦ «Фоліант», 2003. – 184 с.

Мета цього дослідження – вивчення сучасного становища у сфері дотримання прав людини в Україні, а також звітності й прозорості органів державної влади. Книга адресована науковим працівникам, фахівцям з питань розвитку суспільства, спеціалістам правової сфери, управлінцям, широкому колу читачів.

Права людини: український вимір / Комітет виборців України. ; В. Василик, С. Заліщук, В. Павлик. – К. : Факт, 2002. – 67 с. – ISBN 966–664–038–4.

Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Ін Юре, 1997. – 51 с. – (Бібліотечка «Нова Конституція України»). – ISBN 966–7183–07–6.

Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / [В. Ф. Погорілко, Л. Т. Кривенко, В. Б. Авер'янов та ін.] ; відп. ред. В. Ф.Погорілко ; Ін-т держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : А.С.К., 2003. – 648, [1] с. – (Нормативні документи та коментарі).

Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України / Н. І. Карпачова та ін. ; Н. М. Оніщенко (заг. ред.), О. В. Зайчук (заг. ред.), В. Ф. Сіренко, В. С. Журавський. – К. : Юридична думка, 2007. – 424 с.

Монографічне дослідження виконане у форматі комплексного аналізу сутності, структури, особливостей формування та функціонування інституту прав людини в умовах демократичного розвитку. Права людини розглядаються як складне, багатовимірне явище. Досліджуються їх генезис, соціальна природа та призначення, аналізуються досягнення політичної, етичної, релігійної та філософської думки. Висвітлюються сучасні тенденції розвитку інституту прав людини, насамперед взаємодія держави, суспільства та особи, розкривається роль держави у забезпеченні прав у контексті її відповідальності перед людиною та суспільством. Окремо розглянуті питання міжнародних стандартів у галузі прав людини та міжнародно-правових механізмів їх захисту.

Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні : теоретичні і практичні аспекти забезпечення / О. В. Пушкіна. – К. : Логос, 2006. – 416 с.

Монографія присвячена аналізу системи прав і свобод людини і громадянина як категорії конституційного права. Автор надає історико-правовий та теоретико-правовий аналіз поняття системи прав людини, доводячи його фундаментальну роль як однієї з базових категорій сучасної науки конституційного права. Окрема увага приділяється висвітленню стратегічних напрямів законодавчого забезпечення захисту прав людини в Україні, реформуванню органів державної влади, на які безпосередньо покладено виконання цих функцій, а також питанням реформи системи законодавства в контексті її адаптації до норм європейського і міжнародного права в галузі прав людини. Спираючись на існуючі дослідження в галузі проблематики прав людини зарубіжних та вітчизняних дослідників, автор доводить необхідність застосування системного підходу в процесі законотворчої діяльності, що має на меті гарантування належного рівня забезпечення та захисту всіх визначених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина.

Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України : (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович ; Акад. прав. наук України ; [редкол. : П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін.]. – Х. : Право, 1997. – 62, [1] с. – (Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. Серія 2. Коментарі законодавства ; Вип. 1).

Речицкий В. В. Политическая активность : конституционные аспекты / В. В. Речицкий ; Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого. – К. : Сфера, 1999. – 494, [2] с.

Рудик П. А. Порівняльний аналіз президентського і парламентського законопроектів про внесення змін до Конституції України / П. А. Рудик. – К. : Атіка, 2004. – 163 с.

Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / [упоряд. : В. М. Яворський ; за ред. В. Яворський]. – Х. : Укр. Гельс. спілка з прав людини : Центр прав. та політ. дослідж. «СІМ», 2005. – 89, [2] с. : іл., табл.

Семенов В. С. Міжнародно-правові аспекти Конституції України / В. С. Семенов ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого ; [ред. М. С. Лопата]. – К. : Ін Юре, 1997. – 29, [2] с. – (Нова Конституція України. Бібліотечка ; [редкол. Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) та ін.]).

Семчик В. І. Право власності за Конституцією України / В. І. Семчик ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с. – (Бібліотечка «Нова Конституція України»).

Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні : проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. – К. : Леся, 2007. – 716 с.

Вперше на сучасному рівні науки та практики досліджено проблеми теорії, методології і практики функціонування такої владної структури як Конституційний Суд України. На підставі сучасних методологічних орієнтирів, які знайшли своє закріплення у чинній Конституції України, системного та комплексного дослідження окремих проблем конституційного судочинства обґрунтовані та сформовані пропозиції щодо доповнення та зміни чинного законодавства, удосконалення правових механізмів, за допомогою яких кожен міг би впливати на діяльність держави, її органів, посадових осіб з метою реального забезпечення прав і свобод людини.

Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації : до десятої річниці прийняття Конституції України / О. В. Скрипнюк. – К. : Академія правових наук України, 2005. – 168 с.

Монографія присвячена дослідженню ролі Конституції України та системному аналізу її функцій у сучасному державно-правовому та суспільному розвитку. У праці аналізуються основні етапи дослідження функцій Конституції, тенденції щодо їх визначення та закріплення головних інститутів їх забезпечення в процесі розробки Основного Закону України, його значення як фактора демократизації суспільного життя та державної влади. Розкривається специфіка проходження конституційного процесу в Україні, його вплив на функціонування суспільно-правового середовища, особливості реалізації функцій конституції в авторитарних державах, їх взаємозв'язок у процесі втілення конституційних норм та положень у демократичних країнах, основні проблеми їх реалізації в сучасній Україні у контексті забезпечення функціонування Конституції в

процесі державотворення, розвиток законодавчої системи як практичної реалізації її функції тощо.

Сліденко І. Д. Тлумачення конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду. / І. Д. Сліденко. – О. : Фенікс, 2003. – С. 231, [2] . : іл., табл.

Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України : аналіт. огляд та комент / А. А. Стрижак. – К. : Ін Юре, 2010. – 629 с.

Судове вирішення виборчих спорів в Україні : (за результатами виборів 2002 р.) / М. В. Буроменський, Ф. В. Веніславський, В. П. Колісник, О. В. Сердюк. – Х. : [Екограф], 2003. – 75 с.

Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі / М-во внутр. справ України, Юрид. акад. – Д., 2002. – 432 с.

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины : проблемы теории и практики / Ю. Н. Тодыка. – Х. : Факт, 2000. – 607 с.

Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины : теория и практика / Ю. Н. Тодыка. – Х. : Факт, 2001. – 325, [2] с.

Томенко М. В. Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України : монографія / М. В. Томенко. – К. : Видавн.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2010. – 299 с.

Україна в 2009 році : конституц. процес і перспективи країни. Біла книга державної політики / Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2009. – 208 с.

Цветков В. В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти : монографія / В. В. Цветков, І. О. Кресіна, А. А. Коваленко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 496 с.

Висвітлюються теоретичні проблеми наукового осмислення сутності та особливостей трансформаційних процесів, що відбуваються у посттоталітарних країнах, і зокрема в Україні, вироблення адекватних концептуальних підходів та методології дослідження. Здійснено класифікацію типів демократичних транзитів та різних моделей демократизації у перехідних суспільствах, виявлено наслідки їх практичної реалізації. Показано особливості взаємодії громадянського суспільства і держави в Україні. Доведено, що реформаторські зусилля в перехідному суспільстві мають бути сконцентровані не на обмеженні ролі держави, а на розкритті її величезного потенціалу, посиленні іманентних її функцій в результаті оптимізації державного управління.

Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами / О. О. Чуб ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; [відп. ред. Ю. М. Тодика]. – Х. : Одісей, 2005. – С. 230, [1] с. – Прізвище авт. також : Скібіна Олена Олександрівна. – ‘203–229 та у підрядк. прим.

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук ; О. В. Петришин (наук.ред.). – К. : Український центр правничих студій, 2001. – 302 с.

Робота присвячена питанням конституційної юриспруденції, тобто філософським та правовим основам діяльності судових органів конституційної юрисдикції з питань застосування конституції у контексті чинної Конституції України 1996 року та відповідного міжнародного та іноземного досвіду. Розглядаються питання співвідношення позитивного з природним правом, аналізуються природно–правові основи конституційного права, межі припустимості застосування природного права при здійсненні конституційного судочинства, аналізується концепція «належної правової процедури» верховенства права, правової держави, конституціоналізму. Окремо аналізуються способи тлумачення Конституції, основні відмінності її тлумачення від тлумачення інших нормативно–правових актів при здійсненні конституційного судочинства. Досліджується ідея та історична перспектива судового конституційного контролю, доктрина суддівського зовнішнього та внутрішнього обмеження, політичного питання, причини політизації процесу конституційного судочинства, основні моделі та характерні риси моделей судового конституційного контролю, надається їх детальне розкриття на прикладі діяльності органів конституційної юрисдикції у США, ФРН та Франції.

Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2002. – 344 с.

Праця присвячена питанням судового захисту прав людини та основних свобод. У книжці послідовно викладаються теоретичні підходи щодо сприйняття та застосування прецедентного права з прав людини у контексті дотримання Україною європейської правової традиції та побудови конституційної демократії, наголошується на особливості юридичної природи фундаментальних прав та свобод, специфіці судового тлумачення конституційних і конвенційних норм, що містять ці права та свободи, приділяється увага практиці судового захисту окремих прав та свобод у порівняльній перспективі. Особливе місце у цій праці посідає аналіз чинного прецедентного права Європейського суду з прав людини щодо захисту матеріальних норм Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також відповідного прецедентного права судів інших юрисдикцій. Книжка має науково–практичне значення і може не тільки використовуватись для викладання навчальних курсів з порівняльного конституційного права, прав людини та європейського права з прав людини, а й слугувати посібником для суддів, адвокатів, державних службовців, а також для осіб, як бажають звернутися до Європейського суду з прав людини.

Шемшученко Ю. С. Конституційний Суд України / Ю. С. Шемшученко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; [ред. М. С. Лопата]. – К. : Ін Юре, 1997.

– 19, [3] с. – (Нова Конституція України. Бібліотечка ; [редкол. Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) та ін.]).

Якою могла бути українська конституція : проекти громадян. суспільства / [за ред. Н. В. Линник]. – К. : Лікей, 2008. – 63 с.

Підручники, навчальні посібники

Антонович М. М. Права людини та їх захист: навч. дисципліна / М. М. Антонович. – Нац. ун-т «Києво–Могилянська академія». – К., 2001. – 32 с. – (Серія «На допомогу студентам – правникам»).

Годованець В. Ф. Конституційне право України : конспект лекцій / В. Ф. Годованець. – К. : МАУП, 2000. – 216 с.

У конспекті лекцій висвітлено найважливіші положення вчення про конституцію, основні етапи історії Конституції України, її юридичні властивості, основні принципи, структуру, функції, порядок реалізації, тлумачення, внесення змін у неї та її охорони.

Головатий С. Правові питання статусу Чорноморського флоту та міста Севастополя : лекція : прочитана членом-кореспондентом Акад. прав. наук України, міністром юстиції України С. Головатим в Ін-ті міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка 30 жовт. 1996 р. / С. Головатий. – К. : [Укр. правнича фундація], 1999. – 20, [1] с. – (Конституція України : теорія і практика. Цикл лекцій).

Гончаренко О. М. Права людини в Україні : навч. посіб / О. М. Гончаренко. – К. : Знання, 2008. – 207 с.

У посібнику розкривається зміст поняття «права людини», розглядаються класифікація та гарантії конституційних прав людини і громадянина в Україні. Значну увагу приділено характеристиці конституційних економічних прав людини і громадянина, особливостям конституційно–правового регулювання економічних прав на різних етапах становлення державності в Україні.

Громадські об'єднання в Україні : навч. пос. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, О. С. Денисова, О. П. Кудлай ; ред. В. М. Бесчастний. – К. : Знання, 2007. – 415 с.

У посібнику з позицій права висвітлено створення та діяльність об'єднань в Україні, дані про напрями діяльності політичних партій, профспілок, молодіжних, жіночих, ветеранських організацій, козацьких формувань тощо. Відображено порядок створення недержавних організацій, прийому до них нових членів, умови припинення їх діяльності. Розгляд цих питань ґрунтується на аналізі численних нормативно – правових актів. У додатках розміщені дані довідкового характеру, які полегшують сприймання матеріалу.

Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : навч. пос. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.

У посібнику розглянуто соціально–культурні та світоглядні передумови формування ідеї прав людини та громадянина, проаналізовано філософську та правову думку щодо цих ідей у різні історичні епохи, нормативні документи, що закріплювали права людини в умовах Середньовіччя, Нового і Новітнього часу, українські ідеї про права людини. На основі Конституції і нового законодавства України розглянуто правовий статус, конституційні права, свободи та обов'язки, механізм реалізації та забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, роль судових і правоохоронних органів у такому механізмі

Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. для студ. ВНЗ та працівників місцевого самоврядування. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : «Правова єдність», всеукраїнська асоціація видавців, 2008. – 350 с.

Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. – Х. : Право, 2008. – 416 с.

У підручнику з урахуванням останніх досягнень науки конституційного права та сучасного конституційного законодавства аналізуються питання теорії Конституції, основ конституційного ладу, прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, конституційних засад громадянського суспільства, правового статусу його інститутів, організації і проведення виборів та референдумів, розкривається конституційно–правовий статус вищих органів влади, територіальний устрій України, розглядається специфіка правового статусу Автономної Республіки Крим. Законодавчі та інші нормативно–правові акти в підручнику подані за станом на 1 жовтня 2007 року.

Конституційне право України: академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. – 800 с.

Розкриваються основні інститути конституційного права України, насамперед загальні засади конституційного ладу України та його гарантії. Висвітлюються також питання конституційно–правового статусу людини і громадянина, безпосереднього народовладдя, зокрема виборів та референдумів, конституційно–правових основ державної влади в Україні. Розглядаються питання адміністративно–територіального устрою України, конституційно–правового статусу Автономної Республіки Крим, конституційних основ місцевого самоврядування та національної безпеки і оборони України.

Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. / В. В. Кравченко. – Вид. 4-те, виправл. та доповн. – К. : Атіка, 2006. – 568 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми курсу «Конституційне право України» для вищих юридичних закладів освіти і юридичних факультетів. Викладено основи конституційної доктрини, розглянуто засади конституційного ладу України,

зроблено акцент на пріоритеті прав і свобод людини і громадянина. Аналізуються зміни конституційного законодавства України. У контексті конституційної реформи досліджується трансформація конституційного статусу вищих органів державної влади. З урахуванням нового конституційного законодавства та досягнень юридичної науки подано тлумачення основних понять і термінів конституційного права.

Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб / В. В. Кравченко. – К. : Атіка, 2000. – 320 с.

Навчальний посібник містить аналіз і роз'яснення основних термінів і понять, які використовуються сучасною наукою конституційного права, їх розташовано відповідно до системи курсу «Конституційне право України», що викладається в юридичних вузах та на юридичних факультетах вищих навчальних закладів України. Тлумачення термінів подається в теоретико–правовому контексті. Деякі визначення, як і послідовність компонування матеріалу, мають дискусійний характер, що, зокрема, пов'язане з недостатнім рівнем розробки вітчизняною наукою конституційного права.

Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. – Х. : Факт, 2001. – 437 с.

Мармазов В. Є., Пушкар П. В. Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини: навч.–практ. посіб. / В. Є. Мармазов, П. В. Пушкар ; М. В. Оніщук (ред.). – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. – 156 с.

Модельні справи із застосування Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок / Верховний Суд України ; Міжнародний юридичний центр «Легітим» ; О. М. Руднева, Л. І. Григор'єва, Г. О. Христова, Р. О. Кабальський, О. О. Уварова ; О. М. Руднева (ред.). – К. : Істина, 2006. – 184 с.

Практичний посібник, що пропонується до вашої уваги, є першою спробою українських авторів розробити збірку модельних справ, які наочно ілюструють можливості використання в юридичній практиці України Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Посібник містить 7 розділів, які охоплюють різні категорії справ, що входять до сфери регулювання Конвенції. Опис та розгляд кожної наведеної справи відбувається за певною логічною схемою, яка містить фабулу справи, процес можливого судового розгляду даної справи, рішення суду та коментар. Модельні справи розглядаються станом законодавства на 15 грудня 2005 року.

Основи конституційного права України : підручник / авт. кол. : М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков (кер) та інші ; за ред. В. В. Копейчикова. – Стер вид. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 288 с.

У підручнику розкриваються соціально–правова природа конституції, її специфіка як акта прямої дії. Дається системне висвітлення конституційних положень, визначаються

правові поняття та терміни. Структурно підручник побудований за змістом Конституції України. В ньому чітко відслідковується система конституційних стримаю, і противаг, конкретизуються питання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, проведення виборів і референдумів роз'яснюється компетенція органів державної влади, органів місцевого самоврядування та правосуддя.

Права і свободи людини : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. І. Крегул, В. В. Ладиченко, В. І. Орленко ; Київ. нац. торг.-економ. ун-т. – К. : Книга, 2004. – 288 с.

Права людини в Україн : навч. посіб. / Міжгалузевий ін-т управління ; О. М. Гончаренко (упоряд.). – К., 2007. – Ч. 2 : Економічні права людини і громадянина. – К., 2007 – 68 с.

Прасов О. О., Стеценко С. Г. Право людини на медичну допомогу та прокурорські засоби його захисту в Україні : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / О. О. Прасов, С. Г. Стеценко ; Міжнар. наук.-техніч. ун-т ім. Ю. Бугая ; Луцьк. біотех. ін-т ; Класичний приватний ун-т / О. О. Прасов, С. Г. Стеценко. – К. : [СПД Галяк Ж.В.], 2010. – 149 с.

Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні : навч.-метод. посіб. / А. О. Селіванов ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х. ; К. : Логос, 2010. – 35 с.

Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України : навч. посіб / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 632 с.

У навчальному посібнику висвітлено питання щодо: характеристики конституційного права як галузі національного права України, основ учення про Конституцію, основ конституційного ладу України, конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні, форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя), конституційно-правових основ організації і здійснення державної влади в Україні, законодавчої влади в Україні, конституційно-правового статусу Президента України, виконавчої влади в Україні, судової влади та прокуратури в Україні, Конституційного Суду України, територіального устрою України, місцевого самоврядування в Україні.

Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Ч. 1 : посіб. для студентів / П. Б. Стецюк. – Львів: Астролябія, 2003. – 232 с.

Посібник укладено і видано в рамках Програми партнерства університетів «Орегон – Львів» на матеріалі вибраних лекцій зі спецкурсів «Основи теорії конституції», «Вступ до сучасного конституціоналізму», «Конституційна юстиція», які автор читає упродовж останніх років у Львівському національному університеті імені Івана Франка. У посібнику акцентовано увагу на умовах та причинах виникнення перших конституцій, прослідковано еволюцію їхнього змісту, розкрито співвідношення понять «конституція», «конституційна

держава» і «конституціоналізм». Усе це складає загальний контекст розгляду історії конституційно-правових доктрин в Україні та характеристики чинної конституції держави як нормативно-правового акта та її особливостей як документа. Особливо висвітлено питання правової охорони конституції, проблеми утвердження в Україні конституціоналізму, становлення її як демократичної та правової держави.

Тлумачення та застосування конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України / Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ; М. В. Мазур, С. Р. огли Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 600 с. – ‘586–591.

У посібнику системно, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та судів України викладено базові засади функціонування європейського регіонального механізму захисту прав людини, проаналізовано принципи та методи тлумачення Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, проблеми формування та застосування прецедентного права Європейського суду з прав людини, питання імплементації європейських стандартів захисту прав людини до правової системи України тощо.

Науково-довідкові видання (довідники, путівники, енциклопедії)

Лазор Л. І. Конституційне право України : слов.-довід. / Л. І. Лазор, В. П. Михайлюк, С. Ф. Рашидов, В. А. Дроговоз ; М-во освіти і науки України. Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2008. – 215 с.

Наливайко Л. Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва ; Запоріж. юрид. ін-т Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – Запоріжжя : Дніпров. металург, 2008. – 254 с.

Популярна юридична енциклопедія / В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, Е. Ф. Демський та ін. – К., 2002. – [С. 214 : Конституція].

Права громадян України / А. А. Подпалый (укл.). – К. : Сірін, 1997. – 180 с.

Права Громадян України : запитання – відповіді : довідник / П. П. Орленко (упоряд.). – К. : Оріяни, 2000. – 281 с.

Права людини та відправлення правосуддя : путівник по інформаційних ресурсах. – К. : Британська Рада в Україні, 2000. – 116 с.

Путівник знайомить читача із проблематикою прав людини та здійснення правосуддя. Виданням охоплено основні ресурси з прав людини та відправлення правосуддя, які існують в Україні українською, англійською та російською мовами, а також електронні ресурси, такі як Інтернет. У рамках путівника подано кілька детальних анотованих бібліографій із цього предмету.

Українське державотворення : невитребуваний потенціал : слов.-довід. /О. М. Мироненко, Ю. І. Римаренко, І. Б. Усенко, В. А. Чехович. – К.,1997. – [С. 245–252 : Конституція УНР ; Конституція УРСР 1937 ; Конституція УРСР 1978 ; Конституція УСРР 1919 ; Конституція УСРР 1929].

Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. О. Е. Кутафин. – М., 2003. – [С.221 – 222 : Конституционализм].

Юридична енциклопедія / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2001. – Т. 3: К–М. – [С. 304 : Конституція України 1996].

Збірки методичних, інформаційних матеріалів

Контроль в органах виконавчої влади в сучасних умовах : розмаїття, спільні риси та зміни / Кристофер Гуд (упоряд.). – К. : К.І.С., 2006. – 274 с.

Пропонована збірка есеїв – результат комплексного міжнародного (8 країн, 17 науковців) проекту з дослідження сучасних тенденцій організації діяльності органів виконавчої влади. Одна з них – «нове державне управління» як перехід від адміністрування, ґрунтованого на правилах та орієнтованого на процес, до дискреційного управління, орієнтованого на результат і пов'язаний з цим розвиток інституцій нагляду, інспектування, оцінювання, аудиту та опрацювання скарг. Докладно розглянуті сфери контролю вищих державних посадовців, вищої школи та пенітенціарних установ.

Права дитини : від витоків до сьогодення : збірник текстів, методичних та інформаційних матеріалів / Г. М. Лактіонова (авт.–упоряд.). – К. : Либідь, 2002. – 228 с.

Видання є одним із результатів проекту «Захист прав дитини як професія», що здійснювався Християнським дитячим фондом спільно з Академією педагогічних наук України впродовж 2000 р. за підтримки Делегації Європейської Комісії в Україні. Крім текстів відомих педагогів і мислителів минулого й сучасності, серед яких є й представники України, до збірника увійшли конкретні методичні напрацювання, що розкривають зміст Конвенції ООН про права дитини, інші документи й матеріали.

Права дитини: сучасний досвід та інновації : зб. інформ. і метод. матеріалів / Християнський дитячий фонд ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України / Г. Лактіонова (заг. ред.), Г. Лактіонова (авт.–упоряд.). – К. : Либідь, 2005. – 256 с.

У збірнику висвітлюється міжнародний та національний досвід забезпечення прав дітей. Уперше у вітчизняній літературі презентуються матеріали про історію та сучасний стан інституції уповноважених з прав дітей, яких у зарубіжних країнах називають «омбудсмени з прав дитини». Серед матеріалів видання є такі, що дають уявлення про

сучасні підходи, моделі, зорієнтовані на створення ефективних механізмів забезпечення прав дітей, зокрема їх права на активну участь у процесі прийняття рішень. Представлені матеріали можуть бути як «інформацією до роздумів», так і орієнтиром у конкретних діях, спрямованих на впровадження в реальне життя положень Конвенції ООН про права дитини.

Матеріали наукових, науково-практичних конференцій, збірники наукових праць

Головченко В. В. Право в житті людини : статті / В. Ф. Сіренко (відп.ред.). – К. : Оріяни, 2005. – 336с.

Збірник присвячено пошуку шляхів вдосконалення правового регулювання, захисту прав і свобод людини і громадянина, ефективності законодавства, формуванню правової культури та правосвідомості в умовах становлення незалежної держави Україна. На основі конкретних соціально-правових досліджень, здійснених за участю автора, включених спостережень проаналізовано взаємодію права з іншими соціальними регуляторами, соціальні передумови та фактори, що впливають на стан законності і правової культури громадян. Містяться конкретні рекомендації щодо вирішення цих проблем у повсякденному житті, зокрема – подолання у свідомості громадян явищ правового нігілізму, правового ідеалізму, популізму тощо.

Законодавча регламентація захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина : зб. мат. наук.-практ. семінару (14 травня 2008 р., м. Чернігів) / Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці. / Л. А. Остапенко (ред.). – Чернігів, 2008. – 104 с.

Законодавче забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні та його відповідність міжнародним правовим нормам : матеріали міжнар. наук-практ. конф., 23-24 травня 2006 року, м. Ужгород / Закарпатська обласна держ. адміністрація. Відділ у справах національностей облдержадміністрації ; Ужгородський національний ун-т, юридичний факультет, кафедра конституційного права та порівняльного правознавства ; Ю. М. Бисага (голова ред. кол.). – Ужгород, 2006. – 180 с.

У збірнику представлено матеріали доповідей, виступів та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції «Законодавче забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні та його відповідність міжнародним правовим нормам», 23-24 травня 2006 р., м. Ужгород, Україна.

Законодавче забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні та його відповідність міжнародним правовим нормам : мат. міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 травня

2006 року, м. Ужгород / Закарпат. обл. держ. адміністрація. ; Ужгород. нац. ун-т. ; Ю. М. Бисага (голова ред. кол.). – Ужгород, 2006. – 180 с.

Захист прав людини в Україні : теоретичні та практичні аспекти мат. всеукр. наук.-практ. конф. молод. вчен., асп. та студ., 9-10 груд. 2005 р., м. Донецьк / Донец. нац. ун-т. екон.-прав. ф-т. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 158 с.

Захист прав людини як основа гуманізації суспільства : мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 10 квітня 2009 р.) / Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці ; Чернігів. юрид. коледж департаменту України з питань виконання покарань / Б. І. Сташків (ред. кол.). – Чернігів, 2009. – 268 с.

Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності : мат. міжвуз. наук.-практ. конф., 27 квітня 2001 року / Голов. управ. по роботі з особовим складом МВС України ; Донець. ін-т внутрішніх справ МВС України при Донецькому нац. ун-ті ; І. Г. Кириченко (голов. ред.). – Донецьк, 2001. – 654 с.

Імплементация (адаптація) норм міжнародного права у вітчизняне законодавство про захист прав та свобод людини і громадянина : зб. мат. наук.-практ. семінара, 3 квітня 2007 р. / Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці. / Л. А. Остапенко (ред.). – Чернігів : Чернігівські обереги, 2007. – 68 с.

Конституція – основа державно-правового будівництва і соціального розвитку України : тези наук. доповідей та повідомлень учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 30 черв. 2001 р.) / відп. ред. редкол. М. І. Панов ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : [Б.в.], 2001. – 218 с.

Механізми реалізації захисту прав і свобод людини у вітчизняному законодавстві : зб. матеріалів круглого столу (10 жовтня 2007 року) / Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці. / Л. А. Остапенко (ред.). – Чернігів : Чернігівські обереги, 2007. – 88 с.

Права людини : зб. мат. круглого столу (4 квітня 2006 р.) / Чернігів. держ. ін-т права, соц. техн. та праці. / О. Г. Козинець (ред.). – Чернігів : Чернігівські обереги, 2006. – 80 с.

Права людини в діяльності органів внутрішніх справ України : матеріали наук.-практ. конф. (11-13 трав. 2006 р.) / Міжнар. жін. правозахисний центр «Ла Страда – Україна» та ін. ; [за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко]. – К. : [Титул], 2006. – 229 с. : табл.

Права людини в Україні : історія і сучасність : зб. ст. за мат. Всеукр. студент. наук. конф. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ін-т філології та суспільствознавства / А. О. Карасевич (упоряд.). – Умань : Софія, 2009. – 172 с.

Права людини в Україні : проблеми і перспективи : мат. «круглого столу», присвяченого Всесвітньому Дню прав людини 10 грудня 2002 р. / Нац. аграрний ун-т. навч.-наук. ін-т земельних ресурсів, правознавства та педагогіки. – К. : ВЦ НАУ, 2002. – 24 с. – Ч. 2 – К. : ВЦ НАУ, 2002. – 24 с.

Права людини та інформація : зб. наук. пр. / Нац. акад. внутрішніх справ України ; Британська Рада в Україні / А. М. Колодій (ред.). – К., 2001. – 141 с.

Права людини як основа розвитку співіснування народів : мат. всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, МАУП, 12 грудня 2005 р. / Міжрегіональна академія управління персоналом, Ін-т права ім. В. Великого / В. М. Чирков (відп.ред.), Н. В. Плахотнюк (упоряд.), О. М. Кісілевич (упоряд.). – К. : МАУП, 2007. – 150 с.

Проблеми захисту прав людини і громадянина в кримінальному судочинстві : зб. мат. круглого столу, 21 листопада 2006 р. / Чернігів. держ. ін-т права, соц. техн. та праці. ; Л. А. Остапенко (ред.). – Чернігів : Чернігівські обереги, 2007. – 120 с.

Проблеми, досвід, перспективи реалізації Конституції України : [зб. ст.] / Луган. держ. пед. ін-т та ін. – Луганськ, 1997. – 87 с.

Формування механізму реалізації та захисту прав і свобод фізичних осіб в Україні : зб. матеріалів круглого столу, 29 листопада 2007 р., м. Чернігів / Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці ; Т. М. Вахонєва (ред.). – Чернігів : ЧДПСТП, 2008. – 87 с.

Дисертаційні дослідження

Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Волошин Юрій Олександрович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2010. – 32 с.

Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 ; 12.00.02 / Колодій Анатолій Миколайович ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 36 с.

Томенко М. В. Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01 / Томенко Микола Володимирович ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К., 2010. – 30 с.

3.2. Історія української Конституції в архівних документах та друкованих виданнях

Архівні документи

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

Конституція Варшавського сейму від 22 листопада 1649 р., на якому було ратифіковано Зборівський мирний договір, укладений між гетьманом України Богданом Хмельницьким і польським королем Яном-Казимиром у м. Зборів (тепер Тернопільська обл.) після перемоги українського війська у Зборівській битві (початок

серпня 1649 р.). 12 лютого 1650 р.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 264, арк. 129, 154, 156 зв. Друкарський примірник. Українська держава - Військо Запорозьке, Гетьманщина, виборена в ході Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст., згідно з умовами договору визнавалася польським урядом у межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств (Волинь і Поділля залишались у складі Речі Посполитої). Незважаючи на деякі не вигідні для України умови, загалом Зборівський договір був значною перемогою Богдана Хмельницького у зміцненні Української держави.

Вірчий лист гетьмана Богдана Хмельницького козацькому посольству до Москви на чолі з Самійлом Богдановичем-Зарудним, якому доручалось укладення міждержавного договору між Україною і Московською державою. 17 лютого 1654 р.

ЦДІАК України, ф. 222, оп. 1, спр. 291, арк. 1а, 3 зв. Копія.

Посольство працювало в Москві в кінці лютого-березні 1654 р., в результаті чого було вироблено комплекс документів - т. зв. Березневі статті 1654 р., які регламентували політичне і правове становище Гетьманської України під протекторатом Московської держави.

Гадяцька угода між Військом Запорозьким і Річчю Посполитою, що визначала правовий статус українських земель як Князівства Руського у складі Речі Посполитої Трьох Народів. 16 вересня 1658 р.

ЦДІАК України, ф. 221, оп. 1, спр. 186, арк. 1, 3 зв., 4. Копія.

Присяга короля Яна-Казимира від 10 червня 1659 р. у Варшаві про затвердження Гадяцької угоди, укладеної 1658 р. з Військом Запорозьким. 23 червня 1659 р.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 286, арк. 629, 632-632 зв. Запис в актовій книзі.

«Переяславські статті» - міждержавний договір, укладений гетьманом Війська Запорозького Юрієм Хмельницьким під час його обрання на посаду, з представниками московського уряду. 13 січня 1659 р.

ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 2, арк. 2, 14. Копія 2-ї пол. XVIII ст.

Статті означали розрив Гадяцької угоди 1658 р. з Річчю Посполитою і суттєво звужували автономію України у складі Московської держави.

«Глухівські статті» - договір, укладений між гетьманом Лівобережної України Дем'яном Ігнатовичем (Многогрішним) під час його обрання на посаду, з представниками московського уряду. 16 березня 1669 р.

ЦДІАК України, ф. 228, оп. 1, спр. 38, 5 зв. Копія XVIII ст.

Статті означали подальше обмеження державних прав України.

«Переяславські статті» - договір, підписаний українською козацькою старшиною і представниками московського уряду у зв'язку з обранням Івана Самойловича гетьманом України обох сторін Дніпра. 17 березня 1674 р.

ЦДІАК України, ф. 228, оп. 1, спр. 38, арк. 16 зв. Копія XVIII ст.

Під протекцію московського царя переходило й десять правобережних козацьких полків.

«Коломацькі статті» - договір, укладений між новообраним гетьманом Війська Запорозького Іваном Мазепою із старшиною і представниками московського уряду. 25 липня 1687 р.

ЦДІАК України, ф. 220, оп. 1, спр. 210. арк. 1, 6 зв. Копія.

Гетьмана і старшину договір зобов'язав сприяти зближенню українців з росіянами, насамперед через змішані шлюби.

Конституція гетьмана Пилипа Орлика про права та вольності Війська Запорозького. Скорочений виклад. [5 квітня 1710 р.]

ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 1, спр. 81, арк. 338.

Копія з оригіналу, що зберігається в Національному архіві Швеції.

1718 р., грудня 12. – Лист гетьмана Пилипа Орлика з Крістіанстаду до шведської принцеси Ульріки-Елеонори, сестри Карла XII, спадкоємиці шведського трону. Орлик оплакує втрату свого протектора – шведського короля Карла XII; описує свою важку долю з часів смерті Мазепи, коли він перейняв на себе гетьманство і що було пов'язано з постійною боротьбою з ворогами України. Згадує події 1711–1713 роках: свою подорож з генеральною старшиною та запорожцями до Константинополя, вимушену (на вимогу військового комісара [Г.] Зольдана, посланця короля Карла XII) зупинку у місті Баба, надання інструкцій старшині для переговорів з Великим візиром; події, що сталися після висилки Карла XII із Бендер, коли гетьман Орлик та його старший син Григорій мало не загинули внаслідок додержання своєї вірності шведському королеві і були врятовані заступництвом сина кримського хана Калга-султана (Калга Гірея) та бобруйського старости Яна Сапєги. Наприкінці листа Орлик просить захисту і протекції. Мова латинська.

ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 1, спр. 145, арк. 1–10, Національний архів Швеції, м. Стокгольм, «Cosacica».

«Рішительні пункти» - нормативний акт російської верхньої влади, виданий у формі указу у відповідь на прохання гетьмана Данила Апостола про унормування українсько-російських відносин за допомогою договору. 22 серпня 1728 р.

ЦДІАК України, ф. 51, оп. 2, спр. 47, арк. 4 зв., 5. Копія.

Указ передбачав подальше обмеження автономії України. Росіянам було дозволено купувати землі в Україні, але без переселення на них російських селян.

1741 р., травня 30. – Лист гетьмана Пилипа Орлика з Бухареста [до барона Д. Н. фон Гепкена] з докладним оглядом свого життя на чужині, де він вже багато років є емігрантом, своєї політичної діяльності – листування з політичними діячами Швеції, Речі Посполитої, Франції, Туреччини та Військом Запорозьким, яке має на меті створення сприятливої політичної ситуації у Європі та втілення в життя планів визволення України. Акцентує увагу на політичних подіях у Європі, пов'язаних з «українським» питанням. Мова латинська.

Національний архів Швеції, м. Стокгольм, «Cosacica». ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 1, спр. 219, арк. 1–11.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

Проект статуту «Основи державного устрою Галицької Республіки». Листопад 1918 р.
ЦДІАЛ України, ф. 462, оп. 1, спр. 216, арк. 1.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Перший універсал Української Центральної Ради. 10 червня 1917 р.

ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 4, арк. 9 зв.

Другий універсал Української Центральної Ради. 3 липня 1917 р.

ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 5, арк. 10-11.

Третій універсал Української Центральної Ради. 7 листопада 1917 р.

ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 4, арк. 9.

Проект Конституції Української Народної Республіки. 6 грудня 1917 р.

ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 1, арк. 118

Проект автономного статуту України. 1917 р.

ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 1, арк. 108-111 зв.

Четвертий універсал Української Центральної Ради. 9 січня 1918 р.

ЦДАВО України, ф. 3866, оп. 1, спр. 228, арк. 2.

Закон Української Центральної Ради про Державний герб України. 12 лютого 1918 р.

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 2, спр. 1, арк. 12.

Закони про тимчасовий державний устрій України. 29 квітня 1918 р.

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 2, спр. 1, арк. 19.

Закон Української Держави про громадянство та додаток до нього. 2 липня 1918 р.
ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 42, арк. 7-9.

Збірник законів, розпоряджень та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом
Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). 7 грудня 1918 р.
ЦДАВО України, ф. 3505, оп. 1, спр. 35, арк. 168-171.

Проект Конституції Української Держави. 1918 р.
ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 42, арк. 28-29.

Універсал Директорії УНР про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з
Українською Народною Республікою. 22 січня 1919 р.
ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 5, арк. 5.

Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, затверджена
Всеукраїнським з'їздом Рад на засіданні 10 березня 1919 р. та прийнята в остаточній
редакції Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом. 14 березня 1919 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 1, спр. 12, арк. 12-16 зв.

Члени Уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) у м. Кам'янці-
Подільському. 1919 р.
ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 2015, арк. 1.

Члени Уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) у Відні. 1920 р.
ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 2015, арк. 5.

Постанова ВУЦВК про зміни і доповнення до Конституції Української Соціалістичної
Радянської Республіки. Листопад 1920 р.
ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, спр. 572, арк. 2.

Проект Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки. 1926 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 45, арк. 31.

Положення про Конституційну комісію, затверджене ВУЦВК. 1926 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 506, арк. 3-4.

Постанова X Всеукраїнського з'їзду Рад про внесення змін до Конституції УСРР. 13
квітня 1927 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 1745, арк. 13-14.

Проект Конституції (Основного Закону) Української Соціалістичної Радянської
Республіки, поданий на затвердження XI Всеукраїнського з'їзду Рад. 1929 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 5, спр. 5, арк. 55-57, 61-63, 68-71, 75.

Постанова XII Всеукраїнського з'їзду Рад про зміни в Конституції УСРР. 4 березня 1931 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 7, спр. 2, арк. 49, 54.

Матеріали про підготовку нової Конституції УСРР. 1931 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 7, спр. 9, арк. 9, 41, 53, 56, 65.

Доповідь Наркома юстиції УСРР про зміни в Конституції УСРР у зв'язку з утворенням областей. 1932 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 8, спр. 14, арк. 110.

Звернення Прем'єр-міністра Карпатської України Августина Волошина до народу із закликом до самостійності і розбудови незалежної держави. 3 листопада 1938 р.

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 126, арк. 39.

Оголошення Крайової виборчої комісії про результати виборів до Першого сойму Карпатської України. 12 лютого 1939 р.

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 204, арк. 32.

Біографія Прем'єр-міністра Карпатської України Августина Волошина. 17 лютого 1939 р.

ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 204, арк. 36-37.

Постанова Секретаріату Президії Верховної Ради України «Про видання Конституції України». 20 лютого 1946 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 14, арк. 416.

Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про проект Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки». 22 березня 1978 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 3087, арк. 5.

Звернення депутатів Залізничної районної Ради народних депутатів м. Львова до депутатів Верховної Ради УРСР про включення до порядку денного на першій сесії Верховної Ради України питання «Про українську національну символіку». 29-30 березня 1990 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 1588, арк. 2. Копія. Машинопис.

Лист від громадянина І. М. Гентоша до Президії Верховної Ради УРСР про проект Державного Прапора України (аплікація прапора жовто-блакитного кольору). 20 квітня 1990 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 1596, арк. 63-64. Оригінал. Рукопис.

Постанова Президії Верховної Ради УРСР від 3 серпня 1990 р. «Про державну символіку Української РСР». 3 серпня 1990 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 1588, арк. 1.

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 24 жовтня 1990 р. «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР». 24 жовтня 1990 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4497, арк. 57, 63.

. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про Комісію по розробці нової Конституції Української РСР». 24 жовтня 1990 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4497, арк. 65, 70.

Звернення депутатів Харківської міської Ради народних депутатів до депутатів Верховної Ради УРСР про включення до порядку денного на другій сесії Верховної Ради України питання «Про державну і національну символіку». 30 жовтня 1990 р
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 1596, арк. 48. Оригінал. Машинопис.

Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції (Основного Закону) України» стосовно Державного герба і Державного прапора України (ст. 166 і 167). 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2077, арк. 35.

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про внесення змін до пункту 4 статті 108 Конституції (Основного Закону) Української РСР». 18 квітня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4604, арк. 74.

Постанова Верховної Ради Української РСР «Про Концепцію нової Конституції України». 22 травня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4604, арк. 153.

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР». 5 липня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4606, арк. 171.

Постанова Верховної Ради України «Про підняття над будинком Верховної Ради України синьо-жовтого прапора». 4 вересня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4633, арк. 11. Оригінал. Машинопис.

Постанова Президії Верховної Ради Української РСР «Про прапор України». 18 вересня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4709, арк. 81. Оригінал. Машинопис.

Лист від громадянина О. Губарева з міста Києва до Комісії з питань культури та духовного відродження про проект Державного Прапора України (з поясненням до графічного зображення прапора України з синьо-жовтим та блакитно-жовтим

кольорами). 8 жовтня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2068, арк. 21-27. Оригінал. Рукопис.

Закон України «Про громадянство України». 8 жовтня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2148, арк. 1, 15.

Лист від громадянки О. І. Довженко з міста Києва до депутатів Верховної Ради України про проект Державного Прапора України (з роздумами і поясненнями про поєднання на прапорі України синьо-жовтого та малинового кольорів прапора: «синє небо, жовте колосся і малиновий дзвін на зорі»). 22 жовтня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2068, арк. 51-51 зв. Оригінал. Рукопис.

Лист від громадянина І. І. Усенка з Кіровоградської області м. Світловодська до Президії Верховної Ради України про проект Державного Прапора України (з поясненням до графічного зображення прапора України з білим, синім та жовтим кольорами). 22 жовтня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2068, арк. 117-117 зв. Оригінал. Рукопис.

Лист від громадян В. С. Аліксійчука, директора середньої школи Здолбунівського району Рівненської області та М. І. Ужвіна, вчителя історії Бушанської середньої школи до Президії Верховної Ради України та Комісії з питань культури та духовного відродження про проект Державного Прапора України (з поясненням до графічного зображення прапора України з блакитно-жовтим та синьо-жовтим кольорами). 31 жовтня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2068, арк. 127-128. Оригінал. Машинопис.

Лист від громадянина А. П. Гундарева від Київської міської ради ветеранів війни та праці з міста Києва до Президента України Л. М. Кравчука та Голови Верховної Ради України І. С. Плюща про проекти Державного прапора України (з поясненням до графічного зображення прапора України з поєднанням блакитного, помаранчевого та зеленого кольорів). 19 грудня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2068, арк. 93-100. Оригінал. Рукопис.

Рішення Феодосійської міської Ради народних депутатів стосовно звернення до Президента України, Верховної Ради України про якнайшвидше прийняття Конституції України і Конституції Криму. 24 грудня 1991 р.

ЦДАВО України, ф. 5233, оп. 1, спр. 61, арк. 5-7.

Постанова Верховної Ради України «Про Державний Прапор України». 28 січня 1992 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4740, арк. 11. Оригінал. Машинопис.

Проект Закону України про внесення змін і доповнень до глави 7 розділу III, глав 12, 12-1, 13 розділу IX Конституції України. 5 лютого 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 1442, арк. 1, 6.

Закон України «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України». 14 лютого 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4740, арк. 74, 84.

Постанова Верховної Ради України «Про Державний герб України». 19 лютого 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4740, арк. 170.

Постанова Верховної Ради України «Про День незалежності». 20 лютого 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4740, арк. 191.

Постанова Верховної Ради України «Про заснування дипломатичних і консульських представництв України». 21 лютого 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4740, арк. 194-195.

Проект Закону України «Про Державний Прапор України». 17 березня 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2077, арк. 73-78. Засвідчена копія. Машинопис.

Висновки Комісії Верховної Ради України у питаннях законодавства і законності про невідповідність деяких правових актів Президента України вимогам Конституції (Основного Закону) України. 31 березня 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 1444, арк. 1-4.

Постанова Верховної Ради України «Про проект нової Конституції України». 1 липня 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4746, арк. 1.

Проект Конституції України, винесений Верховною Радою України на всенародне обговорення. 1 липня 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4746, арк. 2-5, 103.

Лист від ветерана праці П. Давиденка з м. Каховки Херсонської області до міської газети про проект Державного Прапора України (з роздумами і поясненнями до графічного зображення прапора України з синім, червоним та жовтим кольорами). 28 жовтня 1992 р.
ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2080, арк. 173-174. Оригінал. Друкований примірник.

Закон України «Про тимчасове зупинення повноважень Верховної Ради України, передбачених пунктом 13 статті 97 Конституції України, і повноважень Президента України, передбачених пунктом 7-4 статті 114-5 Конституції України». 18 листопада

1992 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4783, арк. 169.

Закон України «Про порядок застосування Закону України «Про тимчасове зупинення повноважень Верховної Ради України, передбачених пунктом 13 статті 97 Конституції України, і повноважень Президента України, передбачених пунктом 7-4 статті 114-5 Конституції України». 21 листопада 1992 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4784, арк. 32.

Проект Закону України «Про внесення доповнень до пунктів 10, 10-1 статті 97, статті 110 та пункту 7 статті 114 Конституції (Основного Закону) України, до Законів України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», внесений Комісією Верховної Ради України з питань оборони і державної безпеки. Квітень 1993 р.

ЦДАВО України, ф. 5233, оп. 1, спр. 238, арк. 161.

Документи конкурсу на створення Державного герба України. 20 квітня 1993 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 2090, арк. 35, 44.

Положення про паспорт громадянина України, затверджене Постановою Верховної Ради України від 2 вересня 1993 р. № 3423-ХІІ, та зауваження до нього. 2 вересня 1993 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 46, спр. 4857, арк. 199, 205.

Постанова Верховної Ради України «Про проект нової Конституції України». 8 жовтня 1993 р.

ЦДАВО України, ф. 1, оп. 16, спр. 4878, арк. 17.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Окремі думки та пропозиції, заявлені членами комісії при розгляді проекту Конституції УСРР. 1929 р.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2904, арк. 1-2, 21-24, 39, 40, 45, 47-48.

Записка секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора, передана прямим проводом до ЦК ВКП(б), про затвердження змін до Конституції на XIII Всеукраїнському з'їзді Рад. 15 січня 1935 р.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6615, арк. 1-5.

Проект Постанови XIII Всеукраїнського з'їзду Рад про зміни в Конституції УСРР. 1935 р.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6615, арк. 6-10.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про розробку проекту Конституції УСРР». 29 червня 1936 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 408, арк. 214.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про склад комісії по розробці Конституції УРСР». 17 грудня 1936 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 410, арк. 146.

Проект Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1936 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7078, арк. 1, 4, 37.

Телеграма відділу друку ЦК ВКП(б) до ЦК КП(б)У про особисту відповідальність членів бюро за точність перекладу тексту нової Конституції СРСР українською мовою. Грудень 1936 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6835, арк. 2.

Лист Голови РНК УСРР Панаса Любченка та секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора секретареві ЦК ВКП(б) Йосипу Сталіну про проект Конституції УРСР та Державний прапор. 1936 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6814, арк. 1-2.

Телеграма секретаря Закавказького Комітету ВКП(б) Лаврентія Берії секретареві ЦК КП(б)У Павлу Постишеву з проханням надіслати проект нової Конституції України. 1936 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6814, арк. 8.

Проект Конституції УРСР (варіант Станіслава Косіора). 1936 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6814, арк. 60.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У за участю секретаря ЦК ВКП(б) Лазаря Кагановича «Про проект Конституції УРСР». 16 січня 1937 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 438, арк. 1, 4.

Телеграма секретаря ЦК ВКП(б) Йосипа Сталіна секретареві ЦК КП(б)У про відзначення 5 грудня 1937 р. першої річниці «Сталінської Конституції». 2 грудня 1937 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7070, арк. 99.

Постанова Політбюро ЦК КПУ «Про проект нової Конституції УРСР». 31 січня 1978 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 10, спр. 3029, арк. 2, 16.

Постанова Політбюро ЦК КПУ «Про проект нової Конституції УРСР». 4-11 березня 1978 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 10, спр. 3049, арк. 2, 3, 7.

Постанова Секретаріату ЦК КПУ «Про організаційні та агітаційно-пропагандистські заходи у зв'язку з опублікуванням проекту Конституції Української РСР для народного обговорення». 7-10 березня 1978 р.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 10, спр. 3218, арк. 2, 49.

Постанова Секретаріату ЦК КПУ «Про підготовку до розгляду в ЦК Компартії України пропозицій, що надійшли в зв'язку із всенародним обговоренням проекту Конституції УРСР». 18 березня 1978 р.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 10, спр. 3222, арк. 1, 45.

Постанова Політбюро ЦК КПУ «Про проект Конституції Української РСР по підсумках його всенародного обговорення». 18 квітня 1978 р.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 10, спр. 3066, арк. 2, 4-5.

Держархів Закарпатської області

Розпорядження Уряду за підписом Августина Волошина про одночасне вживання назв «Підкарпатська Русь» та «Карпатська Україна», а також про державну мову. 30 грудня 1938 р.

Держархів Закарпатської області, ф. 3, оп. 4, спр. 3, арк. 1.

Розпорядження Уряду Підкарпатської Русі про державну і урядову мову на Підкарпатській Русі. 1939 р.

Держархів Закарпатської області, ф. 3, оп. 3, спр. 127, арк. 16.

Лист композитора Олександра Кошиця до Празького відділу пресової й пропагандистської служби Карпатської України про згоду на запис на платівку його аранжування Державного гімну «Ще не вмерла Україна». 6 лютого 1939 р.

Держархів Закарпатської області, ф. 3, оп. 2, спр. 19, арк. 1

Лист Союзу гетьманців-державників у Франції до Прем'єр-міністра Карпатської України Августина Волошина про відкриття Першого сойму Карпатської України. 5 березня 1939 р.

Держархів Закарпатської області, ф. 3, оп. 2, спр. 28, арк. 1.

Відкриття Першого сойму Карпатської України. 15 березня 1939 р.

Держархів Закарпатської області, ф. 3933, оп. 1, спр. 645.

Національний архів Швеції, м. Стокгольм,

«Contenta Factorum inter Ducem et Exercitum Zaporoviensem conventorum, in Compendium brevi Stylo collecta» («Затвержені умови договору між гетьманом та Військом Запорозьким, в стислому огляді зібрані») – Конституція П. Орлика у скороченому вигляді. Складається з 16 пунктів. Мова латинська. 5 квітня 1710 р. Національний архів Швеції, м. Стокгольм, «Cosacica». Копія: ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 1, спр. 72, арк. 1–7.

Преамбула (до Конституції П. Орлика), яка містить в собі стислий огляд української історії від найдавніших часів та, додатково, історичну доповідь про Київщину, в якій доводиться, що Росія не має на неї ніяких прав. Мова латинська.

Національний архів Швеції, м. Стокгольм, «Cosacica». ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 1, спр. 71, арк. 1–6.

Лист гетьмана Пилипа Орлика з Крістіанстаду до шведської принцеси Ульріки-Елеонори, сестри Карла XII, спадкоємиці шведського трону. Орлик оплакує втрату свого протектора – шведського короля Карла XII; описує свою важку долю з часів смерті Мазепи, коли він перейняв на себе гетьманство і що було пов'язано з постійною боротьбою з ворогами України. Згадує події 1711–1713 роках: свою подорож з генеральною старшиною та запорожцями до Константинополя, вимушену (на вимогу військового комісара [Г.] Зольдана, посланця короля Карла XII) зупинку у місті Баба, надання інструкцій старшині для переговорів з Великим візиром; події, що сталися після висилки Карла XII із Бендер, коли гетьман Орлик та його старший син Григорій мало не загинули внаслідок додержання своєї вірності шведському королеві і були врятовані заступництвом сина кримського хана Калга-султана (Калга Гірея) та бобруйського старости Яна Сапеги. Наприкінці листа Орлик просить захисту і протекції. Мова латинська. 12 грудня 1718 р.

Національний архів Швеції, м. Стокгольм, «Cosacica». ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 1, спр. 145, арк. 1–10.

Лист гетьмана Пилипа Орлика з Бухареста [до барона Д. Н. фон Гепкена] з докладним оглядом свого життя на чужині, де він вже багато років є емігрантом, своєї політичної діяльності – листування з політичними діячами Швеції, Речі Посполитої, Франції, Туреччини та Військом Запорозьким, яке має на меті створення сприятливої політичної ситуації у Європі та втілення в життя планів визволення України. Акцентує увагу на політичних подіях у Європі, пов'язаних з «українським» питанням. Мова латинська. 30 травня 1741 р.

Національний архів Швеції, м. Стокгольм, «Cosacica». ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 1, спр. 219, арк. 1–11.

Російський архів давніх актів, м. Москва

Угода та домовленості між гетьманом Пилипом Орликом та Військом Запорозьким (Конституція Пилипа Орлика), затвержені у м. Бендери за обрання П. Орлика гетьманом та присяга П. Орлика, в якій він зобов'язується додержуватись всіх положень своїх домовленостей з Військом Запорозьким. Копія XIX ст. Складається з вступу та 16 пунктів. Мова староукраїнська. 5 квітня 1710 р.

РДАДА, м. Москва, Російська Федерація. ЦДІАК України, ф. 2236, оп. 2, спр. 1, арк. 1–40.

Міністерства закордонних справ Франції

Щоденник («Діаріуш подорожний») гетьмана Пилипа Орлика, в якому він описував події свого життя та політичної діяльності. Мова польська. 1720–1724, 1726–1730, 1732–1733 рр.

Архів Міністерства закордонних справ Франції. Факсимільне видання: *The Diariusz podrozny and Other Writings of Pylyp Orlyk / Introduction by Omeljan Pritsak and Orest Subtelny* (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Text Series: Volume V (1720-1726): XLIV, 794 pp.; Volume VI (1727-1730): XXVIII, 868 pp. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988–1989.

Публікації та огляди документів

Александренко В. Н., Кордт В. А. Документы об Андрее Войнаровском и Филиппе Орлике // Сборник статей и материалов по истории юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – 1914. – Т. 2. – 4, 124, 3 с. [60 документів німецькою, польською, французькою та латинською мовами].

Бантыш-Каменский Д. Н. Источники Малороссийской истории: в 2 ч. – Ч. 2. – М., 1859. – С. 242–255.

Борщак І. Orlikiana: опис невиданих документів про гетьмана Орлика, його родину і оточення // Хліборобська Україна. – Відень, 1922–1923. – Кн. IV. – С. 311–371.

Борщак І. Орликіана. Нові документи про життя і акцію П. Орлика // Стара Україна. – 1924. – С. 185–186.

Василенко Н. П. Конституція Филиппа Орлика : окремий відбиток / Н. П. Василенко. – Б. м., б. р. – С. 153–171.

Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. – Львів : МП «Слово», 1991. – 128 с.

Вивід прав України : документи і матеріали до історії української політичної думки. – Нью-Йорк : Пролог, 1964. – С. 86–94.

- Історія української Конституції / Укр. правн. Фондація ; упоряд.: А. Слюсаренко, М. Томенко. – К. : Право, 1997. – 441, [1] с.
- Колесса Ф.* Матеріали до історії козаччини з рр. 1707–1721, зібрані в шведському державнім архіві в Стокгольмі // Діло. – 1910. – № 33, 40. – [Окреме вид.: Львів, 1910. – 25 с.].
- Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність / НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М.Корецького ; Ю. С. Шемшученко (відп.ред.), І. О. Кресіна (упоряд.). – К., 2001. – 400 с.
- Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність / НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М.Корецького ; Ю. С. Шемшученко (відп.ред.), І. О. Кресіна (упоряд.). – 2-е вид. – К., 2006. – 310 с.
- Конституційні акти України 1917–1920 : невідомі конституції України / відп. ред. Ю. Д. Прилюк. – К. : Філософська і соціальна думка, 1992. – 272 с.
- Конституція Пилипа Орлика : оригінал та його історія / підгот. О. Б. Вовк // Архіви України. – 2010. – № 3/4. – С. 145–166.
- Корд В.* Матеріали з Стокгольмського державного архіву до історії України другої половини XVI – поч. XVIII вв. / В. Корд // Український археографічний збірник. – 1930. – Т. 3. – С. 17–55.
- Маркевич М.* История Малороссии: в 5 т. – М., 1858. – Т. 4. – С. 315–339.
- Орлик П.* Вивід прав України : З рукопису родинного архіву Дентевілів у Франції зі вступом і примітками / П. Орлик. – Львів : Видав Ілько Борщак, 1925. – 14 с. – Укр. та фр. мовами.
- Орлик П.* Конституція, маніфести та літературна спадщина : вибрані твори / П. Орлик ; В. Яременко (керів. проекту), М. Трофимук (упоряд.і прим.), В. Шевчук (упоряд.і прим.). – К. : МАУП, 2006. – 736 с.
- Орлик П.* Угода та конституція прав і вільностей Запорозького війська (1710 р.) / Пилип Орлик // Козацтво. – 1994. – № 1(2). – С.15–19.
- Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік / пер. з лат. та прим. М. Трофимук ; мал. О. Штанко ; передм. та заг. наук. ред. О. Пріцак. – К. : Веселка, 1994. – 76 с. : ил.
- Пріцак О.* Один чи два договори Пилипа Орлика з Туреччиною на початку другого десятиліття вісімнадцятого століття? / О. Пріцак // Український археографічний щорічник. – 1992. – Вип. 1. – С. 307–321.
- Слюсаренко А. Г.* Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К., 1993. – 192 с.

Трофімук М. Конституція Української Гетьманської Держави. – Львів ; К., 1997. – 159 с.

Угода та Конституція Пилипа Орлика // Мазепа : збірник / упоряд. Ю. О. Іванченко. – К., 1993.

Orlyk Pylyp. The diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1720–1726) / Orest Subtelny (introd.). — Camb., Mass. : Ukrainian research institute of Harvard Univ., 1989. – 794 p. – (Harvard library of early Ukrainian literature ; Vol. 5).

Orlyk Pylyp. The diariusz podrozny of Pylyp Orlyk, (1727–1731) / Omeljan Pritsak (introd.). – Camb., Mass. : Ukrainian research institute of Harvard University, 1988. – XXXII, 867 p. – (Harvard library of early Ukrainian literature; Vol. 6).

Pacta et Constitutiones legum libertatumque... // Переписка и другие бумаги шведского короля Карла XII, польского Станислава Лещинского, татарского хана, турецкого султана, генерального писаря Филиппа Орлика и Киевского воеводы Иосифа Потоцкого на латинском и польском языках. – Изд-е О. Бодянского [Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском университете]. – М., 1847. – С. 1–17.

Pacta et constitutiones legum libertatumque... – Lausanne, 1916.

Монографії

Борщак І. Великий мазепинець Григор Орлик генерал-поручник Людовика XV-го (1742–1759) / І. Борщак. – Львів : Червона калина, 1932. – 207 с.

Борщак І. Мазепа. Орлик. Войнаровський : іст. есе / І. Борщак. – Львів : Червона калина, 1991. – 256 с.

Володарі гетьманської булави : іст. портрети / В. А. Смолій (авт. передмови). – К. : Варта, 1995. – 557 с.

Історичні постаті України : іст. нариси / упоряд. та авт., вст. ст. О. В. Болдирев. – Одеса : Маяк, 1993. – С. 337–383.

Історія України в особах : IX–XVIII ст. / В. Замлинський (кер. авт. кол.), І. Войцеховська, В. Галаган та ін. – К.: Україна, 1993. – 396 с.

Костів К. Конституційні акти відновленої української держави 1917–1919 років і їхня політично-державна якість. – Торонто, 1964. – 186 с.

Кресіна І. О., Кресін О. В. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція / І. О. Кресіна, О. В. Кресін. – К. : ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. – 80 с.

Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672–1742). Огляд його політичної діяльності. – Варшава, 1938. – 251 с.

Лукашевич О. А., Манжул К. В. «Конституція» Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст. / О. А. Лукашевич, К. В. Манжул. – Х. : Основа, 1996. – 52 с.

Мироненко О. М. Історія Конституції України / О. М. Мироненко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; ред. М. С. Лопата. – К. : Ін Юре, 1997. – 56, [2] с. – (Нова Конституція України. Бібліотечка).

Онуфрієнко О. В. Українська державність доби козацької : від воєнної демократії до парламентської республіки / О. В. Онуфрієнко. – Запоріжжя : Павел, 1998. – 72 с.

Павленко С. О. Оточення гетьмана Мазепи : соратники та прибічники / С. О. Павленко. – 2-ге вид. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 58–61.

Петрів М. Конституція України 1710 р. : Орлик і Василенко. / М. Петрів ; пер. укр. О. Козлова. – К. : [Укр. вид. Спілка], 1997. – 34 с.

Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України / Посольство України в Республіці Білорусь ; Білоруське громадське об'єднання українців «Ватра» / Л. П. Ясинський (відп. ред.), Г. Ю. Калюжна (упоряд.). – Мінск : РУП «Выдавецкі центр БДУ», 2006. – 143 с.

Різниченко В. Пилип Орлик (Гетьман – емігрант). Його життя і діяльність : (з нагоди 175 роковин з часу його смерті) / Різниченко В. – Репринт. відтворення вид. 1918 року. – К., 1991. – 48 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII–XVIII століть : проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К. : Альтернативи, 1997. – 367 с.

Смолка А. О. Пилип Орлик. Конституція 1710 року / А. О. Смолка. – К., 2007. – 104 с.

Субтельний О. Мазепинці : український сепаратизм на початку XVIII ст. / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1994. – 239 с.

Трофимук О. Пилип Орлик: гетьман в еміграції, бароковий поет, автор першої Конституції. – Львів, 2008.

Українська ідея. Перші речники / ред. кол. І. Ф. Курас, В. А. Смолій, В. Ф. Солдатенко. – К. : Т-во «Знання» України, 1994. – С. 63–80.

Уривалкін О. М., Уривалкін М. О. Гетьмани України та кошові Запорізької Січі / О. М. Уривалкін, М. О. Уривалкін. – К. : Дакор ; КНТ, 2008. – 394 с.

Фігурний Ю. С. Український гетьман Пилип Орлик : монографія / Ю. С. Фігурний ; НДІ українознавства, Відділ української етнології. – К. : НДІУ, 2008. – 124 с.

Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. / Т. В. Чухліб ; Наукове товариство ім. Шевченка в США ; Інститут історії України НАН України ; НДІ козацтва. – К., 2003. – 518 с. – Парал. арк. англ. мовою.

Чухліб Т. В. Пилип Орлик / Т. В. Чухліб. – К., 2008. – 64 с. : іл. – (Серія «Великі українці»).

Чухліб Т. Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. – К., 2009. – 616 с.

Шевцов В. Ю. Трислав : Природн. та етнічно-соціальні основи розробки конституц. засад України / В. Ю. Шевцов. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2009. – 71 с.

Шевчук В. Козацька держава : етюди до історії українського державотворення / В. Шевчук. – К. : Абрис, 1995. – С.192–209 : іл.

Яворницький Д. Історія запорізьких козаків : у 3 т / Д. Яворницький. – Львів : Світ, 1992. – Т. 3. – Львів : Світ, 1992. – 452 с.

Підручники, навчальні посібники

Корогод Г. І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції : навч. посіб. / Г. І. Корогод / Національний ун-т внутрішніх справ України. Сумська філія. – Суми : Університетська книга, 2008. – 124 с.
Розглянуто питання виникнення першої української політичної еміграції за кордоном, появи Конституції України 1710 р. Розкрито основний зміст Конституції – організацію та функціонування Гетьманської держави. Проаналізовано дипломатичну та військову діяльність лідерів еміграції у період 1710–1714 рр. Охарактеризовано відносини між П. Орликом і запорожцями. Особливу увагу приділено репресивним заходам царської влади відносно сімей мазепинців, які залишилися в Україні, переслідуванню лідерів еміграції за кордоном.

Мельник Л. Г. Гетьманщина першої чверті XVIII століття : навч. посібник / Л. Г. Мельник ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 232 с.

Томенко М. В. Історія української Конституції : навч. посіб. / М. Томенко. – К. : Освіта, 2009. – 462 с.

Науково-довідкові видання (довідники, путівники, енциклопедії)

Довідник з історії України : А–Я / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім.І. Франка. – К. : Генеза, 2002. – [С. 345 : Конституція України 1996].

Довідник з історії України : в 3 т. – Т. 2 : (К–П) / К. Бондаренко, В. Гордієнко, Я. Грицак та ін. – К., 1995. – [С. 84 : Конституція П. Орлика ; С. 85 : Конституція УНР].

Довідник з історії України : у 3 т. / К. Бондаренко, В. Гордієнко, Я. Грицак, Я. Дашкевич, М. Ерстенюк ; Інститут історичних досліджень Львівського держ. ун-ту ім. Івана Франка. – К. : Генеза, 1993. – Т. 2 : (К–П). – К. : Генеза, 1995 – С. 315–316.

Енциклопедія історії України / ред. кол. : В. А. Смолій (голова кол.), Г. В.Боряк, В. Ф.Верстюк та ін. – Т. 5 : Кон–Кю. – К., 2008. – [С.70–73 : Конституційний процес в Україні після ухвалення Конституції України].

Історія України та її державності / за наук. ред. Л. Дещинського. – Львів, 2005. – С. 238.

Історія українського козацтва : нариси: у 2 т. / В. А. Брехуненко, Л. В. Войтович, О. Б. Головка, В. М. Горобець, А. О. Гурбик ; НАН України, Інститут історії України, НДІ козацтва / В. А. Смолій (відп.ред.). – К. : Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2000. – 800 с. : іл. – Т. 1. – К. : Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2006. – 800 с.

Історія українського козацтва : нариси: у 2 т. / НАН України; Інститут історії України. НДІ козацтва ; А. М. Авраменко, В. Г. Галушок, О. А. Бачинська, А. М. Богира, В. Ф.Верстюк ; В. А. Смолій (відп.ред.). – К. : Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2000. – 724 с. : іл. – Т. 2 – К. : Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2007. – 724 с. : іл.

Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / Т. Гунчак (голова ред. кол., наук. ред.), В. Шевчук (упоряд., рез., прим.). – К. : Дніпро, 2001. – Т. 3, кн. 2 : Остання чверть XVII – початок XVIII ст. – К. : Дніпро, 2001 – 576 с.

Україна – козацька держава : ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / В. О. Щербак (наук.ред.), В. В. Недак (авт.-упоряд., керівник проекту, худож.фото., ілюстратор), О. К. Федорук (наук. ред.). – К. : Емма, 2004. – 1216 с. : фотосвітлини – (Ucraina – terra cosacorum).

Українське козацтво : Мала енциклопедія = Ukrainian cossacks: a small encyclopaedia / Науково–дослідний ін–т козацтва при Запорізькому держ. ун–ті ; С. В. Абросимова, П. Г. Александров, В. М. Андрєєв, В. М. Бекетова, П. І. Білоусенко ; Ф. Г. Турченко (ред.). – К. : Генеза, 2002. – 568 с.: іл.

Статті у періодичних та продовжуваних виданнях, збірниках наукових праць

Апанович О. Свободу уславив / О. Апанович // Укр. культура. – 1992. – № 10–11. – С. 30–31, № 12. – С. 29–31.

Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. М. Апанович. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.

Борщак І. В книгозбірні гетьмана Орлика / І. Борщак // Книжник. – 1991. – № 6. – С. 24–26.

Борщак І. Гетьман Пилип Орлик і Франція : (сторінки дипломатичної історії) / І. Борщак // Укр. іст. журн. – 1991. – № 8. – С. 97–111, № 9. – С. 71–79, № 11. – С. 59–69.

Возняк М. Бендерська комісія по смерті Мазепи // Мазепа : збірник. – Варшава, 1938. – Т. 1. – С. 130–131.

Голійчук Ф. Филипп Орлик в Галичині / Ф. Голійчук // Наук. зб. присвяч. проф. Михайлови Грушевському учениками й прихильниками : з нагоди десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904). – Львів, 1906. – С. 346–351.

Гончарук П. Провісник української конституційної державності : (до 335-річчя від дня народження Пилипа Орлика) / П. Гончарук // Київ. старовина. – 2007. – № 6. – С. 11–29.

Мельник Л.Г. Конституція 1710 р. Пилипа Орлика / Л. Г. Мельник // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – К., 1991. – С.98–103.

Миндзяновський Б. Творець першої української конституції / Б. Миндзяновський // Наука і суспільство. – 1994. – № 1. – С.28–29.

Михальчук В. Великий мазепинець у Франції / В. Михальчук // Самостійна Україна. – 1995. – №3 (457). – С.24-30.

Натаров О. О. Конституція Пилипа Орлика 1710 року й право людини на свободу совісті / О. О. Натаров // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 20. – С. 199–201.

Оглоблин О. Бендерська конституція 1710 року // Вісник Організації оборони чотирьох свобод України. – 1960. – Чис. 5. – С. 4–11.

Проценко О. «Вкрадені принципи» : Конституція Пилипа Орлика та основи американської демократії / О. Проценко, В. Чепинога // Україна. – 1995. – № 7/8. – С.2–3.

Смолка А. Конституция Филиппа Орлика и ее социально-экономический аспект / А. Смолка // Экономика Украины. – 1996. – № 5. – С.71–77.

Хеггман Б. Пилип Орлик у Швеції (1716–1719 рр.) / Б. Хеггман // Укр. іст. журн. – 1996. – № 3. – С. 151–154.

Хорунжий Ю. Пилип Орлик / Ю. Хорунжий // Гетьмани України. – К, 1991. – С. 151–158.

Дисертаційні дослідження

Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.В. Кресін ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2001. – 16 с.

Яценюк Г. М. Українська політична еміграція і Гетьманщина в 1710–1742 рр.: політико-дипломатичний аспект: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2005. – 19 с.

3.3. Видання Конституції України та коментарі до неї

Документальні видання (збірники офіційних документів та коментарі до них).

Авер'янов В. Б. Коментар до Конституції України / В. Б. Авер'янов [та ін.] ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – 2-е вид., випр. й доп. – К. : [Б. в.], 1998. – 410 с.

Авер'янов В. Б. Коментар до Конституції України / В. Б. Авер'янов [та ін.] ; ред. В. Ф. Опришко [та ін.] ; Верховна Рада України, Інститут законодавства. – К. : [Б. в.], 1996. – 368 с.

Висновок щодо дотримання конституційної процедури під час внесення змін до Конституції України 1996 року шляхом ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222 – IV та щодо відповідності його положень загальним засадам Конституції України 1996 року і європейським стандартам: Ухвалено на третьому пленар. засід. Коміс., (м. Київ, 27 груд. 2005 р.) / Нац. коміс. зі зміцнення демокр. та утвердження верховенства права. – [К., 2006]. – 32 с.

Відповідальність перед Україною : доповідь Президента України Л. Д. Кучми на урочистих зборах з нагоди 1-ї річниці прийняття Конституції України 27 червня 1997 р. – К. : Україна, 1997. – 28 с.

Закон України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України» : проект № 3395 від 16.04.2003 / внесено Народ. депутатом Українги IV скликання А. С. Матвієнко. – К. : [Громад. рада з питань законодавства для місц. самоврядування та орг. III сектору], 2003. – 4 с. – Без тит. арк.

Коментар до Конституції України / [В. Б. Авер'янов, В. Ф. Бойко, В. І. Борденюк та ін.] ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України ; [редкол. : В. Ф. Опришко (голова) та ін.]. – К., 1996. – 376 с.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Застосування в Україні / Міністерство юстиції України. – Офіц. вид. – К., 2006. – 176 с.

Конституция Украины / [уклад. В. Кузнецов]. – Х. : Изд. дом «Фактор», 2005. – 82 с. – (Библиотека законодательства).

Конституция Украины : принята на пятой сесии Верхов. Рады Украины 28 июня 1996 г. – [Днепропетровск] : ОАО «Днепркнига», 1996. – 47, [1] с.

Конституция Украины : принята на пятой сессии Верхов. Рады Украины 28 июня 1996 г. – Х. : Фолио, 1998. – 45, [2] с.

Конституция Украины ; Закон Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины». – Х. : Одиссей, 2005. – 46, [2] с. – (Законы Украины).

Конституційне законодавство України : (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення) : збірн. нормативних актів / автори-упорядники: С. В. Лінецький, М. І. Мельник, А. М. Ришелюк. – К. : Атіка, 2000. – 896 с.

У збірнику зібрані основні законодавчі акти зі сфери конституційного законодавства України, які розміщені у чотирьох розділах. Кожному з цих розділів передує коментар відповідної частини конституційного законодавства. У книзі вперше у вітчизняній навчальній і науковій юридичній літературі увазі читачів пропонується також повна збірка рішень Конституційного Суду України. Книга розрахована на вчених – правознавців, студентів і слухачів юридичних навчальних закладів та юридичних факультетів, практикуючих юристів, посадових осіб органів державної влади, а також усіх, хто цікавиться питаннями конституційного права та державного будівництва.

Конституція Автономної Республіки Крим : зб. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 96 с. – (Конституція України).

Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. – К. : Укр. правн. фундація, 1995. – Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. – 1995. – 380 с.

Конституція України (українською та російською мовами) та її офіційне тлумачення в рішеннях Конституційного Суду України : за станом на 01.02.2001 р. – Х. : РВФ «Арсіс, ЛТД», 2001. – 125, [2] с. – Текст укр., рос.

Конституція України / Україна. Конституція (1996). Закон України «Про внесення змін до Конституції України» : за станом на 10 берез. 2005 р. / [до зб. в цілому : Верховна Рада України]. – Офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 2005. – 65, [1] с.

Конституція України / Україна. Конституція (1996). Конституція Автономної Республіки Крим : [до зб. в цілому : зб. нормат. актів / шеф-ред. В. С. Ковальський]. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 94, [1] с. – (Бібліотечка журналу «Вісник Конституційного Суду України»).

Конституція України : (з офіційним тлумаченням Конституційного Суду України) / [відп. ред. С. Б. Чехович]. – К. : Ліра, 2005. – 95 с. – На обкл. ред. зазн. як авт.

Конституція України : (проект) робота – переможець конкурсу «Студентська конституція майбутнього» / авт. : О. Новікова ; [за заг. ред. О. Новікова]. – К. : Лікей, 2008. – 79 с.

Конституція України : [із змінами, внесеними Законом № 2222 – IV від 08.12.2004 р.] / Верхов. Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 58, [1] с. – (Закони України). – Сер. засн. у 1997 р.

Конституція України : [основ. закон] : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 січ. 2009 р. : (відповідає офіц. текстові). – К. : Паливода А. В., 2009. – 118 с. – (Закони України).

- Конституція України : [прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 року] : офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2001. – 91 с.
- Конституція України : засадничий Всеукраїнський проект Конституційних норм і вимог, підготовлений представниками українського народу – суверену як власника Верховної Державної влади / П. Матвієнко [та ін.] ; ред. кол. П. Матвієнко [та ін.]. – К. : Схід–Захід, 2007. – 80 с. – (Серія видань «Фактичний документ», 2006) (Буття українців).
- Конституція України : наук.-практ. комен. / [В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; редкол. : Тацій В. Я. (голова) та ін.] ; Акад. прав. наук. України. – Х. : Право ; К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – 805, [1] с. – Авт. зазнач. на звороті тит. арк.
- Конституція України : офіц. текст прийнятий на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. (відом. Верхов. Ради України, 1996, № 30, ст. 141) : із змінами станом на 1 січ. 2006 р. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2006. – 140 с.
- Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України, 28 черв. 1996 р. : із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222 – IV / Україна. Конституція (1996). Закон України «Про державний гімн України»: станом на 1 лют. 2008 р., відповідає офіц. текстові / Україна. Закони. – К. : Скіф, 2008. – 44, [3] с. – (Кодекси і закони України).
- Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. / Україна. Конституція (1996). Закон України «Про внесення змін до Конституції України» : № 2222 – IV від 8.12.2004 р. – Х. : ФОЛІО, 2005. – 45, [2] с.
- Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року : із змінами внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222 – IV : станом на 1 січня 2006 року : офіц. вид. / М-во юстиції України. – К., 2006. – 124 с.
- Конституція України : текст основ. закону з офіц. тлумаченнями Конституц. Суду / Україна. Конституційний Суд. Огляд і коментарі / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; [до зб. в цілому : НАН України; упоряд. В. Г. Рубан]. – К. : Наук. думка, 2006. – 209, [1] с.
- Конституція України ; Закон України «Про вибори депутатів і голів сільських, селищ, районних, міських, районних у містах, обласних рад» / [редкол. : Д. О. Курило (голов. ред.) та ін.]. – К. : Юрид. компанія Бест і Ко, 1996. – 63 с. – (Право и практика : бюл.).
- Конституція України ; Конституція Автономної Республіки Крим.. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 96 с. – ISBN 966–7302–74–1.
- Конституція України для всіх і для кожного : [«Мальована» версія] / [авт. : А. Ткачук та ін. ; худож. Д. Смирний ; НТП «Лаб. перспектив. розробок F–4». НВФ «Інтеграл». – [К., 1996]. – [10] с. : іл.
- Конституція України для школярів / упоряд. Г. Полозова. – К. : Право, 1998. – 61 с.

Конституція України з порівняльним викладом статей, змінених конституційною реформою / [упоряд. Є. О. Ковальчук]. – Х. : Бурун Книга, 2007. – 71 с. : табл.

Конституція України та її офіційне тлумачення в Рішеннях Конституційного Суду України : (за станом на 01.02.2001 р.). – Х. : РВФ «Арсис, ЛТД», 2001. – 128 с. – Укр. та рос. мовами.

Конституція України та права народу / Українська наукова асоціація, Незалежний правовий науковий центр. – К., 1995. – Ч. 1 / упоряд. М. І. Малишко, В. М. Малишко. – [Б. м.] : [Б.в.], 1995. – 36 с.

Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим : [зб. нормат. актів] / [шеф-ред. В. С. Ковальський]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 80 с.

Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року : (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222 – IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст. 44). – Харків. : Фоліо, 2008. – 58 с.

Мучник А. Г. Комментарий к Конституции Украины / А. Г. Мучник ; Ин-т муниципальной демократии и прав человека. – 2-е изд., испр. и доп. – К. : Парламентское изд-во, 2003. – Кн. 1. – 397, [2] с. : ил.

Нова Конституція України : огляд, коментарі і текст основного закону / автор огляду та коментарів В. Ф. Погорілко. – 2. вид., доопрац. – К. : Наук. думка, 1997. – 156 с.

Нова Конституція України. Огляд, коментарі і текст основного закону / авт. огляду та комент. В. Ф. Погорілко. – 3-тє вид. – К. : Наук. думка, 1998. – 156 с.

Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Ю. К. Качуренко (упоряд.). – К. : Наук. думка, 1992. – 199 с.

До збірника включено тексти ратифікованих Україною міжнародних договорів, що регламентують дії та співробітництво держав по забезпеченню і захисту основних прав і свобод людини.

Участь громадян у прийнятті державних рішень : нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері інформації, комунікацій влади та громадськості / Департамент комунікацій влади та громадськості Секретаріату Кабінету Міністрів України ; Український незалежний центр політичних досліджень ; Н. В. Окша (упоряд.). – К., 2006. – 172 с.

Монографії

Буржинська Д. В. Процедура внесення змін до Конституції України: порівняльний аналіз / Д. В. Буржинська ; Акад. прав. наук України, наук.-досл. центр прав. інформатики. – К. : НДЦПІ АПРН України, 2009. – 57 с. – Дод. до журн. «Правова інформація».

Бурчак Ф. Г. Президент України / Ф. Г. Бурчак ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Ін Юре, 1997. – 24 с. – (Бібліотечка «Нова Конституція України»).

Гетьман В.П. Як приймалась Конституція України : нотатки учасника розробки Основного Закону України / В. П. Гетьман. – К. : [Б.в.], 1996. – 127 с.

Конституційний процес в Україні (2005–2008) / упоряд Є. Ю. Захаров ; Харків. правознав. група. – Х. : Права людини, 2009. – 317 с. : табл.

Конституційний процес в Україні / ред. Ю. П. Рубан. – К. : НІСД, 2008. – 220 с.

Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики : до 10-ї річниці незалежності України. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 356 с.
На основі аналізу досягнень вітчизняної і зарубіжної конституційної думки з питань безпосередньої демократії, практики її конституційно-правового регулювання та досвіду проведення виборів і референдумів в Україні й за кордоном досліджуються найбільш важливі та актуальні теоретичні й практичні проблеми безпосередньої демократії. Метою цього монографічного дослідження є створення наукового підґрунтя безпосереднього здійснення влади народом у конституційне визначених формах. Головна увага зосереджена на проблемах виборів народних депутатів України та Президента України, підготовки й проведення всеукраїнського та місцевих референдумів, на ролі політичних партій у їх проведенні та на питаннях інформаційного, фінансового та іншого забезпечення цих заходів. Особливо наголошено на аналізі всеукраїнського референдуму від 16 квітня 2000 р. та проблемах імплементації його результатів в Конституції і законодавстві України та їх реалізації.

Конституція України – основа реформування суспільства / В. Я. Тацій, Ю. П. Бітяк, Ю. М. Грошовий, М. В. Цвік ; Акад. прав. наук України. – Х. : Право, 1996. – 93, [2] с. – Авт. зазн. на звороті тит. арк.

Лисенков С. Конституція України 1996 року: витоки, здобутки, перспективи. : (до 5 річниці з дня прийняття) / С. Лисенков ; Координац. ком. допомоги Україні (США), Центр «Українознавство» т-ва «Знання» України ; упоряд. А. Мартинюк.. – К. : Т-во «Знання» України, 2001. – 21 с. – (Бібліотечка українознавця).

Доповіді

Стецюк П. Конституція України як цінність, гарантія національної державності українського народу : доп... на Урочистій Академії з нагоди Дня Конституції України.

Львівський держ. театр опери та балету ім. Соломії Крушельницької, 25 червня 2004 р. / П. Стецюк ; Центр політико-правових реформ. – Л. : Астролябія, 2004. – 31 с.

Підручники, навчальні посібники

Бібік Н. М. Зростаємо громадянами : розповідь про Конституцію України : навч. посіб. / Н. М. Бібік. – К. : Веселка, 2000. – 85, [2] с. : іл., табл.

Брайченко О. Д. Конституція незалежної України : навч. посіб. / О. Д. Брайченко, К. В. Манжук. – Кіровоград : [Б.в.], 1997. – 109 с.

Глуценко О. 17 уроків з курсу «Конституція України» : посіб. для вчителів загальноосвіт. серед. шк. / О. Глуценко ; Т-во конституц. права. – К. : МП «Леся», 1997. – 159 с. : іл., табл.

Гонтар Т. М. Вивчаємо Конституцію України : навч.-метод. посіб. / Т. М. Гонтар, В. Д. Шепетюк. – Тернопіль : Підручники & посібники, 1996. – 64 с.

Григоренко Є. І. Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях : навч. посіб. / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій. – Х. : ХУПС, 2010. – 171 с.

Євграфов П. Б. Конституція України : коментар змін (2004–2007). Теоретичні та практичні аспекти : наук.–практ. посіб. / П. Б. Євграфов. – К. : Правова єдність, 2007. – 204 с.

Жадько В. А. Філософсько-правові аспекти Конституції України : навч. посіб. / В. А. Жадько ; Гуманіт. ун-т «Запоріж. ін-т держ. та муніципал. упр.». – Запоріжжя : Дике Поле, 2001. – 115 с.

Конституція незалежної України : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих закл. освіти / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Спілка юристів України ; ред. В. Ф. Погорілко [та ін.]. – К. : [б.в.], 2000. – 426 с.

Конституція України – гарант захисту прав людини : рекомендації щодо проведення у ВНЗ першої лекції / уклад. М. Ф. Степко [та ін.] ; заг. ред. М. Ф. Степко ; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – К. : Знання, 2006. – 55 с.

Конституція України : наук.-практ. коментар / В. Б. Авер'янов [та ін.] ; голова редкол. В. Я. Тацій ; Академія правових наук України. – Х. : Право ; К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 806 с.

Конституція України : офіц. текст ; коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посіб. / [авт.-упоряд. М. І. Хавронюк]. – К. : Парламент. вид-во, 1999. – 543 с. – (Нормативні документи та коментарі).

Конституція України і основи правознавства в школі: книга для вчителя / [І. Б. Усенко, С. В. Бобровник, В. І. Ваксман та ін.] ; Укр. правнича фундація ; за ред. І. Б. Усенка. – К. : Укр. центр правничих студій, 1999. – 357 с. : табл.

- Лисенков С. Л.* Конституція України : матеріали до вивчення / С. Л. Лисенков. – К. : Либідь, 1997. – 159 с.
- Малишко М. І.* Конституція суверенної України та її розвиток : конспект лекцій / М. І. Малишко ; Українська наукова асоціація, Незалежний правовий науковий центр. – К. : [Б.в.], 1996. – 22 с. – На обкл. авт. не зазнач.
- Малишко М. І.* Конституції зарубіжних країн та України : (основи конституціоналізму) : навч.-метод. довідник / М. І. Малишко ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом ; [відп. ред. І. В. Хронюк]. – 2-е вид., допов. – К., 2000. – 111 с. : табл.
- Машталер В. Б.* Основи конституційного ладу України : тести, слов.-довід., контрол. завдання, задачі, кросворди / В. Б. Машталер. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 145 с. : іл., табл. – (Правознавство).
- Нартов В. В.* Изучаем Конституцию Украины : пособ. для шк., лицеев, гимназий / В. В. Нартов ; Харьк. обл. ин-т усоверш. учителей. – Х. : Мир детства, 1996. – 93, [2] с.
- Нова редакція Конституції : держ. символіка та символіч. Демократія : експерт. оцінка. / С. П. Кудряшов, С. О. Одарич, Ю. М. Оробець, М. В. Томенко ; [Фонд «Укр. перспектива» ; ред. Н. Одарич]. – [К., 1996]. – 35 с., включ. обкл.
- Новіков О.* Конституція України : проект / О. Новіков ; Школа політичної аналітики при Національному ун-ті «Києво-Могилянська академія» в межах проекту «Експертна підтримка конституційного процесу в Україні» за підтримки National Endowment for Democracy. – К. : Лікей, 2008. – 80 с.
- Нор В. Т.* Конституція. Конституція – Основний Закон України в запитаннях і відповідях : навч. посіб. з осн. положень Конституції України / В. Т. Нор, П. Б. Стецюк. – Львів : Кальварія ; К. : Абрис, 1996. – 48 с. – Альтернативное название : Конституція України : навч. посіб. з основних положень Конституції України. – На обкл. авт. не зазнач.
- Святокум О. Є.* Конституція – основний закон України : [посіб.] / О. Є. Святокум. – Х. : Ранок, 2008. – 64 с.
- Тести «Конституція України» : завдання для перевірки знань учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій. / [ред. С. Г. Гуменюк]. – К. : Магістр-S, 1996. – 47 с. – Без тит. арк.
- Ткачев Е. В.* Матеріали для изучения Конституции Украины : учеб. пособ. по курсу «Конституция Украины» / Е. В. Ткачев ; [ред. Гуменюк С. Г.]. – К. : Магістр-S, 1996. – 58, [2] с. : ил. – Авт. на обл. не указ.
- Тодыка Ю. Н.* Конституция Украины – Основной Закон государства и общества : [учеб. пособ.] / Ю. Н. Тодыка ; Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого, Акад. правовых наук Украины. – Х. : Факт, 2001. – 381, [1] с.

Науково-довідкові видання

Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Т. Яблонська (упоряд. та вступ. слово). – К. : Сфера, 1999. – 342 с.

Путівник знайомить читача із проблематикою прав людини та здійснення правосуддя. Виданням охоплено основні ресурси з прав людини та відправлення правосуддя, які існують в Україні українською, англійською та російською мовами, а також електронні ресурси, такі як Інтернет. У рамках путівника подано кілька детальних анотованих бібліографій із цього предмету

Матеріали наукових і науково-практичних конференцій, «круглих столів», збірники наукових праць

Конституція України – гарант розвитку творчих здібностей молоді : матеріали «круглого столу», 27 черв. 2002 р. / ред. О. Л. Сидоренко [та ін.] ; Харківська обласна держ. адміністрація, Головне управління освіти і науки, Харківський регіональний ін-т держ. управління Української академії держ. управління при Президентові України. – Х. : Видавництво ХарПІ УАДУ «Магістр», 2002. – 43 с.

Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства : зб. наук. пр. / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – Вип. 2 / [редкол.: В. Ф. Опришко (голова) та ін.]. – К., 1997. – 319, [1] с.

Конституція України : досвід реалізації та шляхи удосконалення : матеріали «круглого столу», організованого і проведеного НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування АПрН України з нагоди 10-ї річниці прийняття Конституції України, м. Харків, 21 червня 2006 р. / Академія правових наук України, НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування ; ред. кол. Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х. : Право, 2006. – 119 с.

Матеріали наукової конференції «Конституція України – основа модернізації держави і суспільства», 21–23 червня 2001 р., Харків / Адміністрація Президента України, Верховна Рада України ; упоряд. Ю. М. Грошевий, М. І. Папанов. – Х. : Право, 2001. – 592 с.

Матеріали науково–практичної конференції «Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України: проблеми, досвід, перспективи», 25 червня 1997 р., Київ / Акад. прав. наук України ; [упоряд. Ю. М. Грошевий]. – Х. : Право, 1998. – 231 с. – Бібліогр. в підряд. приміт. – ISBN 966–7146–14–6.

Міжнародний симпозіум «Проект Конституції України», 20–22 червня 1993 р., Київ. – [К. : Укр. Правн. Фундація, 1993]. – 192 с.

Міжнародний Юридичний Форум «Нова Конституція України – шлях до утвердження української державності» : Україна, Бородч. р-н Івано-Франк. обл., пансіонати «Синьогора» та «Гута», 11–13 січ. 1996 р. – Б. в., б. д. – 71 с.

Нова Конституція України і проблеми вдосконалення законодавства : темат. зб. наук. праць / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого ; ред. М. І. Панов [та ін.]. – Х. : [Б.в.], 1997. – 216 с.

Бібліографія

Конституція незалежної України : шляхи реалізації та реформування. : реком. бібліогр. покажч. / Херсон. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гончара ; уклад. Т. С. Федько ; відп. ред. Л. І. Зелена. – Херсон : ХОУНБГ, 2007. – 30 с.

Дисертаційні дослідження

Онiщенко О.В. Конституція України як основне джерело конституційного права України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О.В. Онiщенко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 19 с.

Слiденко І. Д. Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Слiденко Ігор Дмитрович ; Одеська національна юридична академія. – О., 2001. – 20 с.

Степанюк О. І. Норми конституційного права України: проблеми теорії : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Степанюк Олександр Іванович ; Львівський ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1993. – 160 арк.

4. Конституції та конституціоналізм інших держав

Публікації документів

Європейський суд з прав людини: Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України – 2006. – Х. : Права людини, 2008. – 493 с. : табл.

Конвенция о защите прав человека и основных свобод : Конвенция ООН. – М. : Издательский Дом ИНФРА. – М, 2004. – 27 с.

Конституции государств Европейского Союза / под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л. А. Окунькова. – М. : Издательская группа НОРМА. – ИНФРА, 1999. – 816 с.

Конституции зарубежных стран : сборн / В. Н. Дубровин (сост.). – М. : Юрлитинформ, 2006. – 446 с.

Збірник включає тексти основних законів Великобританії, Франції, Італії, ФРН, Швейцарії, Іспанії, КНР, Індонезія, Угорщини, США, Бразилії, Японії. Тексти конституцій та конституційних актів наводяться станом на 1 січня 2006 р.

Огляд практики Європейського суду з прав людини : норми та стандарти Конвенції про захист прав і основних – свобод людини / Міністерство юстиції України. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 64 с. – (Серія «Права людини в міжнародних актах»).

Права человека : сборник международных документов / Г. М. Мелков (сост. и авт. вступ. ст.). – М. : Юридическая литература, 1998. – 607 с.

Права человека : сб. универсальных и региональных международных документов / сост. Л. Н. Шестаков. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 205 с.

Права человека. Основные международные документы : сб. документов. – М. : Междунар. отношения, 1989. – 160 с.

Монографії

Бадантер Р. Отмена смертной казни / Р. Бадантер ; О. Е. Иванова (пер.с франц.). – М. : Nota bene, 2006. – 271 с.

Відновне правосуддя: Особливості впровадження процедури медіації : європейський досвід / О. М. Боброва, А. О. Горова, В. В. Землянська, Н. М. Прокопенко. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.

У виданні розглянуто різні аспекти функціонування процедури примирення, рекомендації щодо впровадження програм відновного правосуддя в законодавство України та проаналізовано досвід іноземних держав з упровадження процедури примирення (медіації).

Гасанов К. К. Основные права человека : вопросы неотчуждаемости / К. К. Гасанов ; Московский ун-т МВД России ; Фонд содействия правоохранительным органам «Закон и право». – М. : ЮНИТИ–ДАНА ; Закон и право, 2003. – 64 с.

Глухарева Л. И. Права человека в современном мире : (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование) / Л. И. Глухарева. – М. : Юрист, 2003. – 303 с.

Гражданин, закон и публичная власть / В. И. Васильев, А. А. Гравина, Е. А. Гурочкина, Н. А. Игнатюк, В. П. Кашепов ; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ ; А. Ф. Ноздрачев (ред.кол.). – М. : Норма, 2005. – 367 с.

- Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.
- У монографії проаналізовано історію та сучасний стан європейської інтеграції, зокрема концептуальні підходи до її процесу та розвиток теоретичних засад, досліджено теоретико-методологічні засади європейського управління, проблеми формування інституційної системи ЄС як організаційної основи європейського управління та розвитку його багаторівневої системи, яку складають наднаціональний, національний, регіональний та місцевий рівні. Окремий розділ присвячено дослідженню європейських підходів до вдосконалення державного управління в Україні.*
- Додонов В. Н. Прокуратуры стран мира : справочник / В. Н. Додонов ; С. П. Щерба (общ.науч.ред.). – М. : Юрлитинформ, 2006. – 317 с.
- Донеллі Д. Права людини у міжнародній політиці / Д. Донеллі ; Т. Завалій (пер.з англ.). – Л. : Кальварія, 2004. – 280 с.
- Досвід місцевого самоврядування у посткомуністичних країнах Європи та роль молоді у його застосуванні в Україні / Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молодий Рух» / Л. Грицяк (упоряд.). – К., 2005. – 200 с.
- Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини. – К. : Київська правда, 1998. – 72 с.
- Коврякова Е. В. Парламентский контроль: зарубежный опыт и российская практика / Е. В. Коврякова. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. – 191 с.
- Орлова О. В. Гражданское общество и личность: политико-правовые аспекты / О. В. Орлова ; Академический правовой ун-т. – М. : МЗ–Пресс, 2005. – 118 с.
- Пейн Т. Права людини / Т. Пейн ; І. Савчак (пер.з англ.). – Л. : Літопис, 2000. – 283 с.
- Права людини у новому тисячолітті : пер. з англ. / Британський ін-т прав людини / Ф. Батлер (ред.). – К. : Сфера, 2006. – 264 с.
- Права человека и процессы глобализации современного мира / Ин-т государства и права РАН / М. М. Бринчук, Н. А. Воронина, В. А. Карташкин, Н. С. Колесова, Н. В. Колотова ; Е. А. Лукашева (отв. ред.). – М. : Норма, 2005. – 462 с.
- Пушкина Е. В. Конституции Украины и Российской Федерации : опыт сравн.-правового анализа / Е. В. Пушкина. – Днепропетровск : Ин-т технологии, 1998. – 62 с.
- Рудинский Ф. М. Наука прав человека и проблемы конституционного права : (труды разных лет) / Ф. М. Рудинский. – М. : ТФ «МИР», 2006. – 1234 с.
- Черкасов А. И. Глава государства и правительство в странах современного мира. Конституционно–правовое регулирование и практика / А. И. Черкасов. – М. : Экзамен, 2006. – 222 с.

Підручники, навчальні посібники

Арбузкин А. М. Конституционное право зарубежных стран : учебн. пособ. для студ. вузов, обучающихся по спец. 021100 «Юриспруденция» / А. М. Арбузкин. – М. : Юристъ, 2005. – 666 с.

Баренбойм П. Д. Конституционная экономика : учеб. для юрид. и эконом. вузов / П. Д. Баренбойм, Г. А. Гаджиев, В. И. Лафитский, В. А. Мау. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – 528 с.

Головистикова А. Н., Груцына Л. Ю. Права человека : учебн. / А. Н. Головистикова, Л. Ю. Груцына. – М. : Эксмо, 2008. – 445 с. – (Российское юридическое образование). – Библиогр.: с. 436–445.

Гражданский процесс зарубежных стран : учеб. пособ. / С. А. Алехина, А. Г. Давтян, М. Э. Мирзоян, В. Ю. Кулакова ; Московская гос. юридическая академия / А. Г. Давтян (ред.). – М. : Проспект, 2008. – 480 с.

Капицын В. М. Права человека и механизмы их защиты : учеб. пособ./ В. М. Капицын. – М. : ЮРКНИГА, 2003. – 287 с.

Конституции зарубежных государств : учеб. пособ. / сост. проф. В. В.Маклаков. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2003. – 624 с.

Конституционное право государств Европы : учеб. пособ. для студ. юрид. вузов и ф-тов / Л. Л. Алексеева, Л. В. Андриченко, С. А. Боголюбов, А. Н. Домрин, Н. М. Касаткина ; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации / Д. А. Ковачев (отв.ред.). – М. : Волтерс Клувер, 2005. – X, 310 с.

Конституционное право государств Европы : учеб. пособ. для студентов юрид. вузов и фак. / отв. ред. Д. А. Ковачев. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 320 с.

Конституционное право зарубежных стран : учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / М. В. Баглай, Г. В. Бобылев, Ю. Е. Карлов, В. П. Воробьев, Н. П. Гуреева, В. Н. Даниленко ; Московский гос. Ин-т международных отношений (ун-т) МИД России ; М. В. Баглай (общ.ред.). – 2-е изд., перераб. – М. : Норма, 2008. – XII, 1043 с.

Конституционный контроль в зарубежных странах : учеб. пособ. / отв. ред. В. В. Маклаков. – М. : Норма, 2007. – 656 с.

Малишко М. І. Конституції зарубіжних країн та України : (основи конституціоналізму) : навч.-метод. довід. / М. І. Малишко ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом ; [відп. ред. І. В.Хронюк]. – 2-е вид., допов. – К., 2000. – 111 с.

Міжнародні судові установи і захист прав людини та основних свобод : навч.-практ. посіб. / В. П. Паліюк ; Благод. фонд «Центр прав. освіти». – Миколаїв : Атол, 2006. – 178 с.

Паліюк В. П. Міжнародні судові установи і захист прав людини та основних свобод: навч.–практ. пос. / В. П. Паліюк ; Благодійний фонд «Центр правової освіти». – Миколаїв : Атол, 2006. – 178 с.

Права человека : учеб. для вузов / Комиссия по правам человека при Президенте РФ ; Институт государства и права РАН / Т. А. Васильева, В. А. Барташкин, Н. С. Колесова, Н. В. Колотова, И. А. Ледях ; Е.А.Лукашева (отв.ред.). – М. : НОРМА, 2003. – 560 с.

Права человека : учеб. для вузов / Т. А. Васильева, В. А. Карташкин, Н. С. Колесова, Н. В. Колотова, И. А. Ледях ; Комиссия по правам человека при Президенте Российской Федерации ; Институт государства и права РАН ; Е. А. Лукашева (отв.ред.). – М. : НОРМА, 2003.

Сравнительное конституционное право : уч. пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 448 с.

Трошкин Ю. В. Права человека : уарушение и защита прав человека и прессы : учеб. пособ. для студ. фак. и отделений журналистики. / Ю. В. Трошкин. – М., 1997. – 245 с.

Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн : підручн. / В. М. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 495 с.

У підручнику запропоновано аналіз основ теорії та практики світового конституціоналізму. Визначено характеристики конституційного права, засади теорії конституції як основоного закону держави, конституційні статуси людини і громадянина. Місце і роль парламенту , глави держави, уряду та вищих судів у державному механізмі, а також розглянуто інші питання, віднесені до предмета конституційного регулювання практично в усіх країнах.

Науково-довідкові видання

Головистикова А. Н. Гражданство : справочник по правовым вопросам / А. Н. Головистикова. – М. : Эксмо, 2007. – 541 с.

Краснов М. А., Кряжков В. А. Толковый словарь конституционных терминов и понятий / М. А. Краснов, В. А. Кряжков. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 418 с.

Саидов А. Х. Национальные парламенты мира : энциклопедический справочник / А. Х. Саидов ; РАН, Институт государства и права. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – XX, 699 с.

Дисертаційні дослідження

Паславська О. Я. Становлення та конституційний розвиток Польської Республіки (1918–1939 рр.) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.Я. Паславська ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2006. – 18 с.

На підставі аналізу наукової літератури, архівних документів, а також нормативно–правових актів досліджено проблеми становлення та конституційного розвитку Польської Республіки (1918–1939 рр.). Проаналізовано політико–правові передумови її відродження в роки Першої світової війни. Досліджено процес юридичного оформлення відновленої країни, який завершився проголошенням 11 листопада 1918 р. Регентською Радою декрету щодо передачі всієї влади Ю. Пілсудському. Розкрито соціально–економічні та політичні передумови прийняття Конституції Польщі в 1921 р., охарактеризовано її основні принципи, права та свободи громадян: конституційно–правове становище органів державної влади. З'ясовано причини та суть конституційної кризи 1921–1926-го рр., а також її санаційні наслідки. Доведено: Квітнева Конституція 1935 р. завершила процес перебудови устрою Польщі та заклала базу для запровадження в країні тоталітарної системи, що звело нанівець основні демократичні принципи.